

EESTI KIRJANDUS

SISU:

- A. KAAL: Mõnest iseloomulikust joonest Marta Sillaotsa tegevuses.
- A. ANNIST: Meie rahvalaulude avaldamise võimalusist.
- A. LUHA: Kodu-uurimistöö tulemustest.
- E. RAUDSEPP: J. Liiv — Revolutsioon II.
- B. KANGRO: A. Rannit — Akna raamistuses.
- J. ROOS: E. Kippel — Kui Raudpea tuli.
- O. URGART: H. Raudsepp — Lipud tõrmis.
- A. SUIK: Kimp näidendeid.
- J. PARIJÕGI: H. Prants — Minu elukäik.
- B. LINDE: Kaks memuaarteost.
- A. ADSON: O. Urgart — Dostojevski.
- A. VAIGLA: Ungari.
- V. ALTOA: Fr. W. Foerster — Kool ja iseloom.
- Eesti raamatute üldnimestik 1934. a. alates, 33. poogen.

N° 5

25. mai

1937

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

KUUKIRI EESTI KIRJANDUS

1937

ASUTATUD 1906.

XXXI

Ilmub iga kuu lõpul, piltidega.

Tegev ja vastutav toimetaja D. PALGI.

Toimetus:

P. ARISTE (rahvalaule), H. KRÜUS (ajalugu), F. LINNUS (rahvateadus), A. SAARESTE (keel), FR. TUGLAS (kirjandus).

Käsitöökirjade tagasisaatmiseks lisatagu postmargid ligi. Avaldatud käsitöökirjad hoitakse alal ainult sellekohasel soovil. Toimetus jätab enesele õiguse avaldada käsitöökirju lühendatud kujul.

Toimetus ja talitus: Eesti Kirjanduse Seltsi büroos, Aia 19, Tartus, telefon 6-01, avatud argipäevil kella 9—15.

Tellimishind: aastas 5 kr., poolaastas 2 kr. 50 s., veerandaastas 1 kr. 25 s., üksiknumber 50 senti. Aastakäik ca 800 lk.

Tellimisi võtavad vastu talitus, kõik postiasutised, raamatukauplused ja Eesti Kirjanduse Seltsi usaldusmehed.

Postil kaotsiläänud numbrid saadetakse hinnata uuesti ainult siis, kui sellest on teatatud talitusele hiljemalt kuu aega pärast numbri korrapärast ilmumisaega.

Üksiknumbrid on müügil järgmistes raamatukauplustes:

- Tartus: Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Aia 19, tel. 6-01.
Akadeemiline Kooperatiiv, Ülikooli 15, tel. 63.
„Noor-Eesti“ k/ü., Rüütli 11.
K/ü. „Postimees“, Suurturg 16, tel. 2-50.
O/ü. J. G. Krüger, Rüütli 11, tel. 7-60.
„Pressa“, ajakirjanduse keskladu, Rüütli 11, tel. 9-58.
- Tallinnas: Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisus, Pikk 2, tel. (20)4-49.
„Suur-Karja 23, t. (2)15-31.
K/ü. „Rahvaülikool“, Jaani 6, tel. (20)6-66.
Harju 48, tel. (2)24-49.
A. Kelsermann, Kinga 5, tel. (2)14-51.
- Narvas: „Pressa“, ajakirjanduse keskladu, Hermanni 11.
- Viljandis: „Pressa“ ajakirjanduse keskladu, Tartu 3.

Kuulutused teksti järel: lehekülge 30 kr., pool lehekülge 15 kr., veerand lehekülge 8 kr.

Varemad aastakäigud. Aastakäigud 1—XII (1906—1917) on müügil otsas. Saada on aastakäike XIII—XVIII (1918/19—1924) hinnaga à 3 kr. 60 s., XIX—XXIII (1925—1929) hinnaga à 5 kr. ja XXIV—XXIX (1930—1935) hinnaga à 6 kr., nahkköites 2 kr. kallim.

Mõningaid üksiknumbreid on saada alates 1907. aastast hinnaga 50 senti number.

Tellige raamatuid Eesti Kirjanduse Seltsilt! Saatke oma aadress nimestikkude ja tutvustajate saamiseks. Raamatukogude varustamine kõigi raamatutega. Raamatute köitmine. Nõudke tingimusi!

EESTI KIRJANDUSE SELTS

Aia 19, Tartu, tel. 6-01, posti jooksev arve 20-36.

Ar 937P
Eesti

M. Lillan.

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

TARTUS

MAI 1937

NR. 5

MÖNEST ISELOOMULIKUST JOONEST MARTA SILLAOTSA TEGEVUSES.

(Tema 50-nda sünnipäeva puhul.)

1.

Marta Reichenbach (kirjanikunimega Marta Sillaots) sündis Rakke raudteejaama postiametniku tütreana. Vanimana paljulapselisest perekonnast ta hakkas varsti ema abiliseks ja nooremate hoidjaks-kasvatajaks. Nii ema kui isa lugesid palju, esimene peamiselt romaane, teine kõiki tolleaegseid ajalehti, ja ehkki laste vaimset kujunemist teadlikult ei juhitud, puutusid neile kõrva vanemate omavahelised arutelud loetu üle. Juba noore tütarlapsena S. luges ka ise väga palju ja tegi varakult algust oma mõtete ülestähendamise, pidades päevikut 13—14-aastaselt; looduskirjeldused, „targutused“ rahvusküsimuse jne. kohta olid ta esimesi harrastusi. Õppides Tallinna „Töchter-schule's“ Marta Reichenbach tegi kooli-kirjatöid, mis harilikult klassis ette loeti.

Omandanud koduõpetaja kutse Tallinna Nikolai gümnaasiumi juures (1905. a.), noor pedagoog hakkas tööle Tallinna algkoolis, missugune tegevus kestis viis aastat (1907—1912). Samas ajavahemikus, 1908. aastal ilmus ta esimene kirjutis Tallinna esperantistide häälekandjas „Estlanda esperantisto“, millele järgnes varsti rida psühholoogilisi ja kasvatusteaduslikke artikleid ja lühijutukei eestikeelseis ajalehis — „Postimehes“, „Eesti Kodus“, hiljem „Päevalehes“, „Tallinna Kajas“, „Naiste Töös ja Elus“ jne.

Esimene raamat „Algajad“ ilmus 1912. a. M. Sillaotsa nime all. Tolleaegsed arvustajad ei mõistnud, milleks säärane nime-muutus oli vajalik. „Asjata on Martha Reichenbach endale varjunime võtnud“, kirjutab A. Jürgenstein (Postimees nr. 71, 1912); tema põhjendusel raamatu stiil oli küllalt hea selleks, et mitte „peita“ end „varjunime“ taha.

Tegelik põhjus oli aga see, et rahvuslikult suunatud autor ei tahtnud avaldada oma raamatut saksakeelse perekonnanime all, vaid valis pseudonüümiks ema sünnikoha nime.

Pärast mõneaastast ajakirjaniku-kutset Sillaots oli ametis Tartu ja Tallinna postkontoris (1916—1920). See töö aga ei meeldinud talle ja niipea kui olud lahenesid, ta siirdus „Tallinna Teataja“ toimetusse. Paari aasta pärast jättis sellegi, hakates vabakirjanikuks. 1923. a. ta abiellus S. V. Gerland'iga (ees-
tistatud nimi Rannat) ja töötab praegu peamiselt kirjanduse-
kriitikuna ja tõlkijana. Aga ka ilukirjanduslik tegevus pole
veel soikunud; vist edaspidigi võib oodata talt teoseid sel alal.

Marta Sillaotsalt on ilmunud: „Algajad“, elulookirjeldus-
likud katsed (1912), „Elga“, ühe naise päevaraamat (1912),
„Anna Holm“, novell (1913), „Lapsed“, kirjeldused laste elust
(1914), „Kodukäijad“, jutustused ja pildid (1921), „Trips, Traps
ja Trull“, jutt väikestele lastele (1935), „Trips, Traps, Trull
Tartus“ (1936), „Ed. Vilde naistüübid“ (1925), „A. Kitzbergi
toodang“ (1925), „A. H. Tammsaare looming“ (1927). Peale
selle on M. S. kirjandusekriitikuna avaldanud hulga kirjutisi
ja arvustusi „Eesti Kirjanduses“ ja „Loomingus“ ja täitnud
järjekindlalt „Eesti Naise“ kirjandusenurka. Koos venna H.
Riikojaga ta on toimetanud koduloolise kirjelduse „Kodu“ I—II
(1923—1926). Tõlkeid, peamiselt inglise ja prantsuse kirjan-
dusest, on ilmunud talt üle kolmekümne.

2.

Nagu öeldud, Sillaots algas pedagoogina, nii praktilises elu-
kutses kui teoreetilistes seisukohavõttudes; kasvatuses probleem
on keskeid küsimusi ka ta ilukirjanduslikes töis. Sillaotsa ei
huvita fabuleerimine, vaid tegelaste psühholoogia (tüübid) ja
ideoloogia (elumõte).

„Algajate“ kolmes novellis ja „Anna Holmis“ on pea-
tegelasteks noored naised, kelle hingeelu kujunemist vaadel-
dakse lapsepõlve taustal. Hoolega on maalitud kõikide kodune
miljöo, isa ja ema kujud, lapse suhe koolikaaslastesse, sealt
edasi elukutsesse ja armastusse. Autorit näib olevat innustanud
küsimus, miks ja kuidas ühest noorest saab teovõimas, elurõõ-
mus inimene, teisest passiivne vaatleja, kolmandast närviline ja
tahtetu kohustetäitja.

Vastavalt sellele, kuipalju lapsest aru saadi ja kuipalju
talle jäeti võimalusi isetegevuseks varases eas, kujuneb ta hili-
sem ideoloogia. Näiteks Leeni kojamehest-vanemate auahnu-

seks oli koolipreilist-tütar, ja Leeni õpib esmalt selleks, et pääseda suvel maale, pärast aga lihtsalt selleks, et täita vanemate soovi. Vastumeelselt ta õiendab viimaks õpetajaeksamid ja ütleb siis tehtud töö lõpul: „Ma ei ole seda päeva kunagi igatsusega oodanud, ma olen ju ainult vanematele hea laps olnud ja oma lapsekohust täitnud... Ja nüüd algab uus igav kohusetäitmine.“ (Algajad, lk. 62). Närvilised peavalud lähevad ikka sagedamaks, sest Leeni ei leia elus midagi huvitavat: „Terve elu näib Leeni meelest igava poolpimedada klassitoa sarnane olevat“ (lk. 39). (Sõrendused tsitaatides minult. A. K.).

Novell „Eeva“ näitab eluküllase iseloomu arengut. Sel naisel — vähemalt väliste situatsioonide järgi — on kõige rohkem sarnasust autori enda lapseõlvega. Eeva on maakooliõpetaja tütar, tunneb väga suurt rõõmu loodusest, ema varane surm jätab aga nooremad õed-vennad tema hoolitseda. Eeva teeb kõike meeeldi, kuid tahaks teha midagi suuremat. Talle saab valusaks küsimuseks igapäevaste ülesannete väiksus:

„Kui ainult tarvis ei oleks armastust nii lõpmata väikestesse piisakestesse jagada!... Kerge on ohvreid tuua ja suuri tegusid teha; aga kui igapäevane elu oma õigustesse astus, kui armastuse avaldajateks puhtaks pühitud põrand, õigel ajal lauale kantud lõunasöök, mitmendat korda lapitud lapsekleidi käiksed, Elsa rehkenduse ülesanded ja Leeni nukude paigatud pead saivad, siis oli vahel raske kannatlikult armastust välja jagada“ (lk. 85).

Varsti Eeva astub appi ka isale koolitöös ja see kahekordne praktiline treening paistab olevat ta elurõõmsa iseloomu aluseks. Ka Eeva räägib elumõttest, nagu enamik Sillaotsa jututegelasi, aga ainult jaatavast, nagu harvad neist: „Mitte sellepärast ei elata, et elul mõte on, vaid et me elada tahame“ (lk. 106). Niisamasuguse järsu „jah'ga“ ta otsustab armastuse, mida ei tee teised Sillaotsa naised.

„Algajais“ tegelased veel ei muutu, vaid kasvavad sirgjooneliselt kindlas ettenähtud raamis. „Anna Holmi“ püütakse juba näidata iseloomu muutumist. Anna Holmi lapseõlv kordab osalt eelmisi — see on jälle üksik tütar, kasvanud kaine ema ja oma elukutsega rahulolematu isa kõrval. Ta kasvatakse korralikuks, pedantseks ja viisakaks. Abielus Anna leiab, et mees ta vastu pole küllalt tõe helepanelik ega küllalt viisakas, vaid elab liiaks tööle. Siis toimub lahutus — pikema jututa. Hiljem, abielludes uuesti sama mehega, Anna otsustab kohaneda, arutades, et kuigi mees oleks endine, tema aga nüüd on teine, ja tahab võidelda mehe vigade vastu edaspidi

ainult heaga. Ja jälle kohtame elumõtet: „Kõige pealt aga peab uskuma elusse“ (lk. 275).

Laste vastu Sillaots on eriti tähelepanelik. Niihästi pedagoogilisis artikleis kui ka väikeses jutukogus „Lapsed“ ta esitab lõikavalt seda mitte-mõistmise häda, mis osaks saab neile vanemate poolt. Lause: „Kui palju julgust, elurõõmu ja tegevusehimu surmab vanemate üleliigne valjus, nende võõriti arusaamine vanemate kohustest!“ (Postimees 1910, nr. 230) peaaegu võiks olla motoks ta „Lastele“. See on rida traagilisi lugusid täiskasvanuile, kuna enamik neist lõpeb ränga pettumusega.

„Lastes“ on siiski vähemalt niisama palju ehtsust kui autori lemmikraamatus „Tripsis, Trapsis ja Trullis“, mis vastandina eelmisele sisaldab hellitusi ja aiva päikesepaistet. Vennakesed Trips, Traps ja Trull moodustavad koomilise kolmiku, nende äpardused pakuvad huvi eeskätt väikelastele.

Kaasaegne arvustus võttis Sillaotsa tööd vastu ühelt poolt hõiskega („Ma ei kahtle silmapilkugi tõendamast, et M. Sillaotsa „Algajad“ meie kirjanduses päris sündmuseks on“ (A. Jürgenstein, „Postimees“ 1912, nr. 71), teiselt poolt aga irooniaga (Karl Laos, „Eesti Kirjandus“ 1912, lk. 198). Mida arvustajad üksmeelselt hindasid, oli S. stiil ja osalt ka loodusekirjeldused. Tema psühholoogia suhtes arvamused aga erinesid peaaegu dia-metraalselt.

Vahepeal, Sillaotsa ilukirjanduslikult vaikides, eesti kirjandus on rikastunud psühholoogiliste novellidega niivõrd, et ta teosed ei oma enam erandlikku seisukohta, ehkki ta psühholoogiline analüüs paiguti ei jäta midagi soovida.

3.

Sillaotsal on eriline huvi tüüpide vastu. „Algajais“ Juta teoretiseerib: „Minu ideaal on puhtad tüüpid“, jaotades inimesi kahte klassi: aktiivsed ja passiivsed. Aktiivne tüüp on täisvereline teoinimene, passiivne seevastu tunneb lõbu ainult vaatlemisest, kontemplerimisest ja esteeditsemisest. Muidugi osutub võimatuks siin järjekindel olla, sest kuhu näit. liigitada mõtlemist, kas aktiivsuse või passiivsuse lahtrisse?

Huvi tüüpide vastu on ühest küljest S. tugevuseks, sest see on teinud autorist osava inimeste iseloomustaja. Ando Vilepill näit. saab elavaks järgmisest teravasti tähele pandud detailist:

„Ta käed liikusid lõdvalt; liigutusi tehes ei raatsinud ta küünarnukke keha küljest lahutada, nagu kartes kaenlast midagi maha kukkuvat, sõrmed jäid poolkõveraks pihku, nagu peaks rusikaid avades sealt mingi varandus välja pudenema“ (Kodukäijad, lk. 39).

Liigutus spontaanseima hingeelu väljendina ei lase end hõlp-
sasti stiliseerida ega tendentsi alla painutada. Sillaots, olles
nähtavasti teadlik liigutuse elementaarsest ja konkreetsest
mõjust, iseloomustab oma tegelasi tihti selle abil. Ka siis, kui
liigutus ise on võlts, annab see õige tähelepaneku juures võltsi-
mata pildi isikust:

„Otsitud suurepärase liigutusega lükkas noormees otsaette vajunud
siledad juuksesalgud kuklasse ja kumardas väga sügavalt ning teatraalselt,
kitsas käsi oli külm, läbi paksude prilliklaaside vaatasivad pruunid, läiki-
vaid nõöpa meeletuletavad silmad kurvameelselt ja igatsevalt“ (Anna
Holm, lk. 6).

Kuid tüüpideotsing osutub ka Sillaotsa nõrkuseks, ja nimelt
seal, kus sellest johtuvad karikatuurid, mille vastu kaasaegne
arvustus väga protestis. Liialduse jälgi kannavad pikemate
jutustuste nagu „Anna Holmi“ kõrvalkujud, mis peavad esinema
dekoratsioonina või kujutama miljööd. Seevastu on iseloomusta-
vad jooned õnnelikult põimitud isiku terviklusse lühijutes, nagu
neid leidub kogus „Kodukäijad“ (näit. Matthias Kõrge, Ando
Vilepill, Reisija jt.).

Pikemate novellide peakujud on osalt liiga tüüpilised, sest
neid lastakse areneda täiesti sirgjooneliselt. Autoril on nii palju
materjali, et ta vahel kordab oma väiteid tegelase kohta, nagu
kartes kaotada karakteri kristallselgust. Lugejat see väsitab, ja
arvustus tõstab hädakisa igavuse vastu (A. H. Tammsaare, „Mi-
dagi ilust ja Anna Holmist“, „Vaba Sõna“ 1914, lk. 37).

Miks on Sillaots „igav“? Ta kirg setseerida inimese hinge-
elu, esile manada selle kujunemist, pildistada selle struktuuri on
nii suur, et sunnib elimineerima isegi tegevuse. Autor ei lase
oma tüüpidega palju juhtuda, otsekui kardaks, et need kaotaksid
teravad kontuurid. Jutast näit. oleks kergesti saanud traagilise
või koomilise kuju, vastavalt sellele, mis momente ta hingeelust
esile tõsta. Nüüd ta on pigem tragikoomiline tendentsita mater-
jalikogu. Tundub, nagu oleks Sillaotsal iga inimtüübi ümber
sõõr tühja ruumi. Samm edasi ja tegelane tõesti seisaks klaas-
kapis, liigi või variatsiooni esindajana — muutumatu vaatlus-
esemena. Seda sammu S. siiski pole astunud, tänu ta reaalsus-
tundele.

Kirjandusekriitikas S. rakendab produktiivselt oma tüü-
pideharrastust, käsitledes teemasid nagu „Ed. Vilde naistüübid“,
„Tammsaare naiskujud“ jne. Vilde naistüüpide vaatlusel on
lähtunud peamiselt nende ideoloogiast, Tammsaare omi on näh-
tud rohkem psühholoogilisest ja teose ülesehituse seisukohast.
Artiklis „Neli „inimest ilma eluloota““ (Eesti Kirjandus 1927,

lk. 543) S. kergitab hoopis uue poole — tüüpide vitaalsuse küsimuse: „Tervikuna võetult jätab eesti kirjandustüüpide kogu mingi hoonukese ja igeriku, mingi selgrootu ja mitte väga tarka mannetuse üldmulje, — tahtmata tuleb lugejal möönda, et eesti kirjandustüüpide enamikul puudub v i t a l i t e e t.“

Sillaotsa kirjanduslikud kujud pole selles suures karjas erandid, võrreldes aga tema artikli nelja kangelasega (Metsanurga „Taavet Soovere elu ja surm“, A. Ostra „Aino“, Kärneri „Inimene ilma eluloota“, Lutsu „Andrese elukäik“) Sillaotsa omad on neile risti vastandid, sest nad on kõvasti elu küljes kinni, praktiliselt osavad ja mittesaamatud.

Mida S. tahab ja taotleb, on „suurekaustaline väljalõige inimeste-ilmast ning -elust“, nagu ta väljendab „Loomingu“ ankeedi vastuses (Looming nr. 2, 1930), valides neljaks eelistatavamaks raamatuks Dickens'i „David Copperfield'i“, Tolstoi „Sõja ja rahu“, Thomas Mann'i „Buddenbrooks'i“ ja Tammsaare „Tõe ja õiguse“.

Kooskõlas püüdega tüübi poole kirjanduses seisavad ka S. pedagoogilised põhimõtted. Väsimatult ta rõhutas omal ajal individuaalset kasvatust. Eeldades, et karakter on päritav ja et talle peab andma ainult võimaluse väljakujunemiseks, S. ei lubaks lapsi isegi kooli minna enne kümnendat aastat: „Vähemaste kümnenda eluaastani peaks laps kodus kitsas ringis iselaadiliselt edeneda tohtima, et küllalt kõvavaimulist selgroogu omandada“ (Postimees nr. 49, 1912). Teiste sõnadega — enam tüüpe!

4.

Ehkki Sillaotsa pedagoogilised ja psühholoogilised huvid juhivad ta tähelepanu peamiselt inimmaailma, pole suhtlemine loodusega sugugi tagaplaanil. Ta ilukirjanduslike tööde otsejooneline üleschitus ei luba loodusekirjeldusi vist paigutada mujale kui lükkida tegevuskangasse väljasõidumotiividena ja jalutuskäikudena. Aga need kohad osutuvad kõige soojemaiks ning värvirõõmsamaiks igas jutus. S. asub loodust vaatlema hoolega ja täpselt, niisama asjalikult kui psühholoogiliste eritluste kallale.

„Halli- ja siniselapilise põuataeva surve all on õhk raske ja kuum nagu punaseks köetud raudahju lähedal. Imepeenelt vuriseb ja kõliseb kärbesteparv; pruuni karvase seljaga mesilane sumiseb laulvalt, ühesuguse vahetpidamata lirinaga ripub lõoke õhus. Mäenõlv on üleni sinine; tihedalt seisavad teineteise juures neljalehelised veroonikaõied niidisarnaste pidemete otsas.“ Jne. (Anna Holm, lk. 247.)

Säärane kirjeldus läbib terve lehekülje. Siiski ei tüüta. Laused langevad küll monotoonselt ja „on“-sõna konstateeriv

vaim domineerib neis, ometi on kõik tulvil sisemist pinget. Kui rääkida S. stiili voorustest, siis loodusekirjeldused on üks neist. Seal ta stiil on eranditult nõrke ja rikas mitut laadi elementidest. Realistlikud võrdlused, äärmiselt lihtne ütlemisviis ja pisiasjade nägemine on siin osavasti ühendatud. Sillaots tarvitab väga koduseid võrdlusi, näit.: „Kõrgele kerkib madalast rohutihnikust lai putkepõõsas; krookheina lehtede vahel, mis väikeste tütarlaste kuuekeste sarnased, ripuvad peened õied nagu kollakas puder“ (Anna Holm, lk. 247). Kui omal ajal toodi S. stiili labasuse näiteks lauseid nagu „Paat tõmmatakse välja, Leeni jookseb koju“, „Nõgesed kisuvad käed veriseks“ (Karl Laos, „Eesti Kirjandus“ 1912), siis paneb see imestama. Kas tõesti ainult 25 aastat tagasi see oli labane, mis nüüd on ainult lihtne? Vahel mõned klišeelised ütled segavad S. puhast realistlikku tooni, kuid lihtsus mitte. Näiteks võiks tuua „haigutava kuristik“ järgmises pildis: „Hommik koidab vaevalt. Meri on must nagu öö; taevast pime nagu surm; ja kahe musta haigutava kuristiku vahel küünralaiune kullakarvaline joon...“ (Algajad, lk. 111). Aga „küünralaiune“ sisaldab lohutatavat realismi; see nagu peab tasakaalu kahe ebamäärase sfääri vahel ja see on ühtlasi sillaotslikult mõõdetud ja täpne.

Lõpuks olgu märgitud, et S. suhe loodusesse näib intiimsemana ja usaldavamana kui suhe inimestesse. Kirjutises „Iludusest“ (Postimees nr. 151, 1913) ta väidab, et ilu võib leida kõikjalt, niihästi metsast kui raudteejaamast, kolisevate rauakoormatega ümbritsetud tehaseist ja uulitsalt. Kõike säärast vaadeldavat edasi andes S. mõjub rahustavalt, ta inimeste-maailm aga irriteerib mõnikord päris tublisti. Suur rahulolematuus inimeste vastu peegeldub „Kodukäijais“. Seal on lugusid, mida võis inspireerida ainult hirm, vastikus ja pessimism. Seal on kujusid, millel pole enam inimese nägu, näit. Pipin Pisikene, Dagobert Jonatan Änilane jne.

Loodusekirjelduste juurde minnes tundub otsekohe pingutuse lõtvumist ja vabalt hingamist. Selles näib peituvat teatud vastuolu, — ühelt poolt kirglik huvi inimtüüpide vastu, teiselt poolt nende äärmiselt ettevaatlik kohtlemine. S. tõepoolest kohtleb oma kirjanduslikke kujusid enamasti külma viisakusega, vahel aga ironiliselt. Meenutagem veel, et S. lapsi meelsasti ei laseks minna liiga vara kodust välja laiemasse ringi. Kas ei näita see, et autor inimesi peab hädahohtlikuks. Kardetav oleks lastel kokku puutuda hulga omataolistega, loodusega aga S. soovib tutvustada lapsi niipea kui võimalik.

Isegi loodusteadusega ja Darwini teooriaga (Laps ja loodus, „Eesti Kodu“ nr. 14, 1910).

Meenutagem ka, et S. tegelased suurelt jaolt on kergesti haavunud ja kaunis tihti valvaiseisukorras üksteise suhtes. See kõik peaks aitama seletada autori enda hoiakut, mis otsekui vaistlikult on kriitiline kõige inimestesse puutuva vastu, usaldav ja muretu aga kallakus looduse poole.

5.

Sillaots on kirjandusekriitikas asjalik nagu mujalgi. Tema meetodiks pole pikalt-laialt arutada oma muljeid käsitletava teose puhul ega kaduda üksikasjadesse. Enamasti tal on kombeks edasi anda arvustatava raamatu sisu niivõrd selgesti, et ka mittelugenu saab kujutluse vastavast tööst. Seepärast S. kriitikat jälgides võib alati säilitada oma eriarvamuse, kui arvustaja põhjendid ei tundu üldtõdedena. S. püüab leida igast tööst midagi väärtuslikku ja mõjub nõnda autori suhtes enam-vähem pedagoogiliselt. Tal pole viisiks anda huupi hoope ega vaimutseada kirjaniku kulul. „Vihasel“ aga ütleb Sillaots siis, kui miski puudutab ta kirjanduslikku südametunnistust.

Intellektualismi, millele S. ise nähtavasti tunneb kaasa kõigest südamest, ta püüab tõsta kilbile: „Odavat altruismi, nn. sooje tundeid ega muud sellast siin ei ole, kuid „õnneks“ seda kõike on eesti kirjanduses juba niigi küllalt. Kuna peaaegu hoopis puudub intellekt, üksikasjusse laskuv eritlusvaim, ülimat täpsust taotlev uurimis- ehk olgu või lihtsalt nentimisiha“ (Reed Morni „Kastreerit elu“ puhul, „Looming“ 1930). On hea, et S. jätab siiski — olgu veel kord rõhutatud — teisitimõttelejale võimaluse jääda oma eriarvamuse juurde. Sest siin on otsekohe näha: ta rõõmutseb endataolise vaimu leiust. Kõik need atribuudid — intellekt, üksikasjusse laskuv eritlusvaim, ülimat täpsust taotlev uurimis- või lihtsalt nentimisiha — on täht-tähelt omased Sillaotsagi ilukirjanduslikule loomingle. Teiselt poolt aga S. on eriti vaimustatud näit. Kitzbergi tundlikest pühapäeva-kirjeldustest. Nähtavasti Kitzbergi soojus paelub teda samavõrra kui Morni „soojest tundeist“ ja „odavast altruismist“ vaba käsitusviis. Seega S. arvustused ei kannata ühekülgsuse all, ja päikesepaistesse tendeerib ta ka ise oma hili-seimas ilukirjanduslikus töös.

Sillaots algas pedagoogina. Kriitikuna ta arendab praegu oma pedagoogika viimast etappi.

Alma Kaal.

MEIE RAHVALAULUDE AVALDAMISE VÕIMALUSIST.

Viimasel aastakümnel on rahvalaulude trükis avaldamise üle asjast huvitatud kitsamais ringides räägitud ja vaieldud nii mitu korda, et seal võib tõusta küsimus, kas praegusel sõnavõtul üldse on palju mõtet. Ja küllap nõuab juba kõrvaltvaatavgi üldsus, et miks sellest ikka veel ainult kõneldakse, miks ei esitata kord juba tegeliku töö konkreetseid tulemusi.

Just sellele laiemale üldsusele tutvustada rahvalaulude väljaandmise küsimuse arengut ja praegust seisukorda — see ongi käesoleva sõnavõtu peaülesanne. Sest asjast eemal seisjad vaevalt võivad endale kujutellagi, missuguste raskustega siin on tegemist olnud, miks õigupoolest tegeliku töö tulemused ikka jälle on viibinud, mis sel alal siiski juba on tehtud ja mis siin edaspidi võiks teha ja peaks tegema. Lõpuks aga on just laiem üldsus ise see, kelle huvist ja abist selle töö tulemused sõltuvad väga suurel määral. Sest olgu juba kohe öeldud, meie tähtsaima rahvusliku varanduse rahvale ja uurijaile kättesaadavaks tegemise peamiseks takistuseks on ju ikka olnud a i n e l i s t e võimaluste puudus. Ja seda puudust nähtavasti ei jaksata ületada ainult vastavate palvete ja ettepanekutega krediiti määravaile riigiasutistele, nagu seda on enamasti tehtud seni, vaid selleks on vaja ka suuremal määral apelleerida k o g u meie avaliku arvamise ja — seltskonna enda otsese kaasabi poole.

Sest tõepoolest, kas pole otse imelik ja üllatav, vihastav ja uskumatu: „Meie esivanemad jaksasid l u u a keset kõige raskemaid olusid, sõjamõlle, orjust, katku ja näljasurma — „küla alla künde'essa, arulla äestadessa“, kuigi endal „suu laulis, süda muretses, silmad vetta veeretasi“. M e i e aga ei jaksa nende pärandust isegi mitte valikuna trükis avaldada? Meie, kes elame sada korda jõukamais oludes, meie, kes oleme praeguseni jõudnud kõigepealt n e n d e vastupidavuse, nende loomisjõu tõttu, jah, ka just sellesama rahvaluule rikkalikkuse ja vaenlasteski austust äratava väärtuse tõttu? Siin ei või olla tegemist ainult majandusliku kehvusega, siin võib tegu olla ainult arusaamatusega meie seltskonnas ja meie rahva ühisvarasid valitsevais asutistes. Meie rahva minevikutunne ei ole ju iseendast tuim, meie Vabadussõja mälestussambaid on kerkinud küllalt rohkesti. Isegi setu rahvalaulikuile on kavatsatud püstitada mälestussammas (nagu on teinudki vastavalt soomlased Karjalas!), — eks ole

mitu korda tähtsam mälestusmärk ometi nende laulikute loomingu enda väljaandmine ¹⁾.”

Mõlemad meie naabrid, nii soomlased kui lätlased, jaksavad seda, mõlemad võivad näidata igale oma külalisele kümneid köiteid oma suurima rahvusliku uhkus-esemena — ainult meil on selle teostamist pidurdanud ikka nagu mingi needus. H. Neus algatas, Mihkel Veske algatas, Jakob Hurt algatas, „Setukeste lauludest“ jõudis Soome Kirjanduse Selts välja anda kolm tüsedat köidet, Eesti Kirjanduse Selts algatas jälle ja uue meetodiga, kuid ei jõudnud kaugemale kahest köitest, — ikka on asi jälle seisma jäänud, aastaiks ja aastakümneiks!

Aga vaatame ligemalt asjade käiku viimase viie aasta jooksul. Teatavasti otsustati 1932 suure tüpoloogilise seeria „Eesti rahvalaulud“ väljaandmine „ajutiselt“ katkestada kõigepealt seepärast, et üldise majandusliku kriisi tõttu riigilt selleks enam polnud loota kuigi suurel määral summasid ²⁾. Selle asemel soovitati laulude kopeerimist intensiivsemalt jätkata ja asuda suurema rahvalaulude antoloogia koostamisele.

Kuid selleks „Eesti rahvalauludele“ saatuslikuks otsuseks mõjusid kaasa ka mitmete huviosaliste ja eriteadlaste, niisamuti haridusministeeriumi esindaja arvamine, et senine väljaandmisviis üldse on liiga ulatuslik (umb. 80 köidet ainult laule), liiga aeglane (nõuaks paremalgi juhul umb. 100 aastat), liiga kulukas (ühe köite trükikulud olid üksi 3000—5000 krooni, kusjuures toimetaja prof. Anderson on seni töötanud tasuta), liiga väherahvalik (sisaldades ainult 6—10 uut tüüpi) ja seetõttu levides ostjaskonda äärmiselt vähesel määral. Tähelepanav oli, et mitmete folkloristide arvates see tüpoloogiline väljaandmisviis ka teaduslikult siiski polnud kõige otstarbekohasem, sest et ta 1) põhjalikult tehtuna juba eeldabki kõigi asjaomaste laulude teatud läbiuurimist, on seega raske ja aeganõudev ega paku pärast trükkimist ka uurijaile enam suuremat huvi, 2) lõhub rahva suus tervikuna esinevad liitlaulud nende alaosadeks, niisamuti 3) lõhub ühe kihelkonna ja ühe lauliku teatud määral kindlailmelise lauluderepertuaari ega lase neid uurida tervikuna, eriti aga, et ta 4) suurema osa laulude, eriti lüürika juures üldse pole korralikult teostatav, sest seal laulutüüpide piirid üldse pole tarvilikul määral selged ega üksteisest eraldatavad. Ka tüpolo-

1) A. Annist: Meie rahvalaulude suurvalimik. „Uus Eesti“ 3. VI 1936.

2) Vt. protokoll „Eesti rahvalaulude“ edaspidise väljaandmise nõupidamisest EKS-is 23. apr. 1932, „E. Kirj.“ 1932, lk. 559—563. EKS-i Asemikkudekogu koosoleku protokoll 23. novembrist 1932.

gilise toimetamisviisi innukaimad kaitsjad (nagu prof. Anderson ja kadunud prof. Eisen) soovitasid esialgu piirduda ainult eepiliste laulude niisuguse väljaandmisega, sest et seal tüübi vahed on selgemad ega ulatuks ka nende kogumaht üle 6—7 köite. Kuid aineliste võimaluste vähenedes ei leidnud EKS-i juhatuses toetust seegi kava. Niisamuti ei saadud teostada allakirjutanu jt. ettepanekut, et paremate trükkimisvõimaluste ootel võiks jätkata vähemalt toimetustööd ja trükivalmis seada järgnevate köidete käsikirjad. Nii jäigi asi täiesti katki tookord ega ole paigast nihkunud praeguseni, kuigi majanduslik kriis muil aladel öeldakse ammu mööda olevat.

Kuidas läks lugu eelmainitud nõupidamisel soovitatud „intensiivsema laulude kopeerimisega“ ja suurema antoloogia väljaandmisega? Peab ütlema, et mitte kuigi rõõmustavalt. Rahvalaulude kopeerimistöö jäi ERA (Eesti Rahvaluule Arhiivi) õlgadele ja et tema krediiti selleks ei suurendatud, siis ei võinud sealt oodatagi kuigi suuri tulemusi. Arhiivil on ju ka peale selle veel küllalt suuri korraldamise, kogumise, teiste pärimuste kopeerimise jm. ülesandeid, mida ta on täitnud küllalt suure energia ja hoolega. Kopeerimistöole on seal üldse rakendatud üksainus tööjõud, kelle alla ei käi mitte ainult meid huvitavad laulud, vaid ka igasuguse muu materjali ja isegi kantselei kirjavahetuse ümberkirjutus. Vanu rahvalaule aga, välja arvatud setukeste laulud, on tublisti üle 100 000 lehekülje ja selle kopeerimisega peaks üks kopeerija ametis olema kõige umbkaudsemalt arvestades vähemalt paar kümme aastat!

Agas tuleme oma tänase peaküsimuse juurde: kuidas on arenenud kavatsatud antoloogia asjad? EKS-i poolt selleks kokku kutsutud erinõupidamisel 1932. a. maikuu otsustatakse asuda selle eeltöödele, kõigepealt koostada eelkalkulatsioon kõigi laulutüüpide registri koostamiseks, sest ilma selleta (s. o. ainult H. Vuolijoe kataloogi põhjal) oli võimatu hakata mingit valikut tegema. Kalkulatsiooni valmides algabki selle registri tegemine Hurda kogude lauludest ja jõuab lõpule 1934. a. alguseks, järgnevail aastail valmivad ERA kataloogid ka muist kogudest. Antoloogia suhtes aga tekib raskusi mitte enam ainult majanduslikult, vaid ka toimetaja leidmisega, sest asjale kõige lähemal seisvad ERA tegelased (dr. O. Loorits ja H. Tampere) mitmesugustel põhjustel keelduvad sellest tööst. Alles 1936. a. saadakse toimetamise küsimusest esialgselt üle ja mag. E. Laugaste (osalt koos allakirjutanuga) asub katseks välja töötama üksikuid antoloogiasse võetavaid laule koos nende kommentaariga. Selle tegeliku töö juurde asudes selgusidki mõningad

põhimõtted, mida siin ehk tuleks üldsuselegi tutvustada natuke ligemalt.

Leiti kõigepealt, et meil siiski oleks vajadus just suurema, tõesti esindusliku antoloogia järele, mis rahuldaks enam-vähem kõigi rahvalaulu-harrastajate tarbeid (välja arvatud üksiklaulude geneesi uurijad ja vähesed teised, kes tingimata vajavad kõiki teisendeid). Kuigi niisugune suurvalimik pörkab ka palju suuremate väljaandmisraskuste vastu, ei saa see olla ainult seniste kooliantoloogiate või „Vana kandle“ taoline juhuslik kogu natuke suuremal kujul, mille järele õigupoolest polegi suuremat tarvidust. Kui seda üldse koostada, siis see peab ikkagi taotlema ka võrdlemisi suurt teaduslikku täpsust ja tühjendavust, peab andma deskriptiivse ülevaate enam-vähem kogu meie lauluvarast, kõigist vähegi silmapaistvama esteetilise ja psühholoogilise väärtusega lauludest. Ja mitte ainult lauludest, vaid ka nende erisuguseist lokaalredaktsioonidest ja muist esteetilise või psühholoogilise väärtusega individuaalseist lisandeist eri teisendeis. Seda oleks aga võimatu teostada ainult värssidekoguga, mis sel puhul paisuks juba liiga suureks, vaid ainult koos pikema kommentaariga, kus mittetrükitud teisendite tähelepandavamaist erijoontest antaks ainult kirjeldava ülevaate ja mõningad värssstitaadid. Loomulikult peaks iga laulurühmaga kui ka iga üksiku laulutüübiga kaasas käima ka temakohane üldine kommentaar, kus tarbe korral lühidalt selgitatakse laulu sotsiaalset ja psühholoogilist alust, teatud määral isegi selle esteetilist sihipüüdlust ja ilmet, sest eriti rahvaluule puhul on ju küllalt tähtis just laulu õige interpretatsiooni küsimus.

Kui on juba uuritud laulu algupära, algvormi, sünnikohta, vanust ja levikuteid, siis tuleb muidugi paari lausega juurde lisada ka sellekohased tulemused. Endast mõista oleks aga täiesti võimatu seda geneetilist uurimistööd teha koos antoloogiaga, sest teatavasti võtab see töö aega iga suurema laulutüübi puhul mitte enam päevi, vaid nädalaid ja kuid, kui mitte aastaid. Esialgu võib meie antoloogia olla ikkagi ainult deskriptiivne, mitte aga geneetiline. Niisamuti ei ole lihtsalt mõeldav, et meie antoloogia saaks ära tuua iga teisendi erinevused nii täpselt kui näit. prof. John Meier'i toimetatud suur saksa rahvalaulude väljaanne, kuigi see muidu mitmeti sobib eeskujuks.

Neil põhimõtteil kujuneks siis iga laulutüübi avaldamise skeem umbes järgmiseks: kõige ees tähtsamad lokaalredaktsioonid laulust endast, trükitud korpusega, siis pikem kommentaar

- Mis tegin mina rumala,
Oma hullulla peala,
- 5 Rumalalla mõtteella,
Oma tühja tempudella:
Läksin metsast mehele,
Puu otsast poistele,
Kännu otsast kaasadele.
- 10 Puud olid puhtad pulma-
lised,
Kased valged kaasanaised,
Sõnajalg oli sõiduruuna,
Rägastik oli hoostetalli,
Sööditükk oli söömalauda,
- 15 Põllupeenar istepinki,
Volk oli söömas, volk oli
joomas ¹⁾,
Vana volk ²⁾ oli vaage-
nissa,
Mära pea pandi padasse,
Ruuna reied resti peale.
- 20 Küll olid uhked pulma-
lised:
Hunt oli viie viiuliga,
Vana saadan sarvega,
Tont torupilliga.
Käed löödud, viinad
joodud,
- 25 Pikad pulmad peetud,
Muude hing ei teagi.

C

Haljalast H II 9, 785 (59).
K. Leetberg.

Ärge naerge naine naista,
Naine naista, tõine tõista,
Tõine tõise tütarida:
Omal kari kasvamassa,

- 5 Mäda piad on mähke'essa,
Kärnakõrvad kätki'issa.
Tühi tianeb mis neist saa-
neb.
Kas neist saaneb saaja
sõitu.
Isameeste hüpitada,
- 10 Peiupoiste püeritada,
Ehk saab metsasta mehele,
Puu juurest puegadelle,
Kannu juurest kaasadelle.
Sööditükk neil sööma-
lauda,
- 15 Põllupeenar istepinki,
Varvik on uastetalli,
Kased valged kaasanaised,
Puud pikad isame'-naised,
Lepp oli laia lapuline,
- 20 Kuusk oli suuri kutsu-
võeras ³⁾.

D

*Tormast H II 56, 252. S. Som-
mer — 1896.*

- Mis on vaese lapse palka?
Metsast viiakse mehele,
Kannu otsast kaasa juure.
Kes on tema pulmalised?
- 5 Metsa puud ta pulmalised,
Kased valged kaasanaised,
Sööt oli suuri söömalauda,
Põllupeenar istepinki,
Lepalehed olid leemeliuad,
- 10 Rebane roa tegija,
Jänes vilgas peiupoiss,
Hunt oli pulma older-
mann,
Karu oli kallis sõiduruun.

Seletusi ja täiendusi.

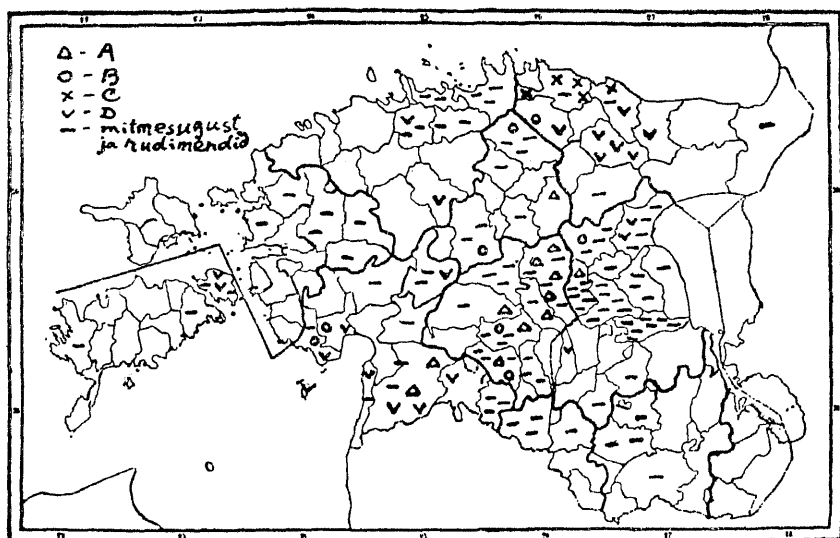
Eksimustest konventsionaalse sugulise kõlbluse vastu kõne-
leb meie rahvalaul võrdlemisi harva. Laialt tuntud erandite

1) 16—26 laulust „Loomade pulmad“. 2) hunt.

C 6 kätkevissa.

3) 21—35 laulust „Ühes kasvanud“.

hulka ses suhtes kuulub käesolev laulutüüp, millest üks redaktsoon pilkeliselt jutustab liiga kergete elukommetega tüdrukust, kes „mehele läheb“ ilma seadusliku õnnistuse ja tavakohaste pulmakommeteta (teis. A). Viimastega harjunud fantaasia arendabki laulu edasi seepärast vaid ironiliseks loeteluks neist veidraist pulmalistest jne., kes selles „metsikus pulmas“ üksi võisid kombekohast osa täita. Selles pikas loetelus lauliku fantaasia enamasti läheb laiali ning väsib ja laul jääb võrdlemisi pinnaliseks ja katkendlikuks. Kuid oma omapäraselt leitud põhikujundi, mehemaia tüdruku tõttamise pildi ja üldse oma erootilis-ironilise laadi erakordsuse tõttu on ta siiski üsna tähelepanuväärne.

Laulu „Metsast mehele“ kirjapaneku kohad¹⁾.

(Kaardi valmistanud E. Laugaste.)

Teisendeis on seda teemat täiendatud ja paiguti ümbermõtestatud. Kujutatakse ligemalt tüdruku ruttu ja laiendatakse asepulmaliste loetelu:

Jättis ribu riida peale,
Suka suure usse peale,
Kanga keeri kammeresse,
Pearäti pedaja peale,

Kaalaräti kadaja peale,
Helmed heina kaari peale,
Kippus kingata minema.

E 11922 (13) < Paistu.

1) Nagu kaardist näha, on suuremat osa teisendeist ilma põhjalikuma värsianalüüsita raske olnud kindlasti lugeda mõne eelmainitud pearedaktsooni alla kuuluvaks. Võib-olla tuleb seepärast esialgu siiski kõigi teisendite leikkohad kaardile tähendada ainult ühesuguse märgiga.

Selles ühenduses kõlavad tavalised sõnad looduspulmalistest küll ainult kehviku kibeda endairooniana. Aga selles tundub vahel avanevat ka teatud loodustunde algeid, kus inimeste ja nende vara asemel nagu rõõmuga tuntakse vähemalt suure looduse enda osavõttu ja selle kaasa-
rõõmutsemise avarust:

Meie kaksi vaesta lasta, ...
Pole meil pulma tubada.
Me teeme pulmad põllu peale,
Aia ääre hange peale.
Söödinurk on söömalauda,

Põllupeenar istepinki,
Lustjakõrs oo lusikas,
Külatänav tantsuringi,
Tuulispask oo torupilli,
Vikerkaar oo viuliksa.

H IV 6, 556/7 (28) < Muhu.

Umbes samuti ka Ambla, Jüri, Kuusalu, Kullamaa, Tõstamaa, Pärnu-Jaagupi, Karksi, Põltsamaa.

Laulu on kogusummas üles kirjutatud 148 teisendit. Levik vt. kaardil. Siin esitatud tähtsamaist redaktsioonidest on levinud: A — Koeru, Saarde, Viljandi, Kolga-Jaani, Suure-Jaani, Põltsamaa, Paistu, Kursi. — B — Kadrina, Ambla, Türi, Viljandi, Tõstamaa, Laiuse, Paistu, Asundused. — C — Haljala, Viru-Nigula. — D — Viru-Nigula, Viru-Jaagupi, Lüganuse, Kadrina, Jüri, Juuru, Muhu, Kihelkonna, Audru, Väandra, Tõstamaa, Saarde, Halliste, Häädemeeste, Rannu, Torma.

Tihedamini on see laul kontamineerunud tüüpidega „Loomade pulmad“, „Lindude pulmad“, ka „Arg kosilane“. Vähem, enamasti üks kord, harva paar korda, tüüpidega „Ühes kasvanud“, „Vaeselapse laul“, „Lauldes läbi metsa“, „Meri söödab“, „Neli neiu“, „Taevas tantsib“, „Haned kadunud“, „Müüdud neiu“, „Tütar ei saa tööst palka“, „Kuni tütar kodus“, „Palju tütreid“, „Õnnetu pulmasõit“, „Tule mulle“, „Poiste pilge“, „Põlatud neiu“, „Ära mine noorelt mehele“, „Halb kaasa“, „Neiude tundmata saatus“, „Puhtad ja mustad neiud“.

Eks ole, alles nii tegelikkude näidete juurde tulles näeme, kuivõrd keeruline ja mitmekesine on üks niisugune üle maa levinud laulutüüp. „Metsast mehele“ märkteema alla on koon-datud ju õigupoolest mitu iseseisvat laulu, millel ühine on ainult üks osa: metsikute pulmaliste loetelu, kuna nende tunde-toon ja rakendus on sootuks erinev — kord kahjurõõmutsevalt pilkav, kord kurvvalt mäletlev, kord elutargalt hoiatav, kord vaeselapsena kurtev jne. Missugune teisend oleks siin nii pikk, nii rikas, nii ilus, lühidalt: nii esindav, et teda võiks valida antoloogiasse kõigi teiste asemel? Kehv oleks antoloogia, kuhu siit oleks valitud ka ainult kaks-kolm näidet. Kes aga, teiselt poolt, viitsiks läbi lugeda kõik need 148 teisendit kui nad oleksid trükitud kõik üksteise järele?! Ja edasi: kuivõrd õigu-poolt võikski näit. mõnel tavalisel esteetilisel või psühholoo-gilisel uurimisalal kõigist neist 148 teisendist palju enam välja lugeda kui siinsest ülevaatest? Muidugi siit ei saa uurida laulu algvormi, sünnipaika, rändamisteed jne., aga viimaseid uurib ju enamasti ainult üks-kaks eriteadlast.

Aga see näide ehk selgitab ka, kuivõrd raske oleks teha nii-paljudest teisendeist mingit esindavat, ühtesulatatud „esteti-list“ teisendit. Kuidas üldse saaks sulatada nii erinevate põhi-tunnetega redaktsioone mingiks kunstiliseks, s. o. ü h t l a s e k s

tervikuks?! On aga selge, et ka seal, kus see väliselt oleks ehk kergemini võimalik, mingisuguseid teisendite kokkusulatusi jne. niisugune põhiantoloogia teha ei luba, sest see paratamatult hävitaks ta autentsuse. Muidugi saaks teisendite vastastikuse täiendamisega, värsimõõdu parandamisega, teatud „normaalrahvalaulukeele“ läbiviimisega jne., lühidalt niisuguse meetodiga, millega omal ajal Lönnot koostas oma nii menuka „Kanteletare“, ka meil saavutada kindlasti palju suuremaid puhtesteetilisi tulemusi. Ja ma usun küll, et ükskord kelgi ka meil maksaks midagi sellesarnast ette võtta, kuigi mitte väga suures ulatuses. Kuid see „eesti Kanteletar“ oleks siis endastmõistetavalt mitte enam päris ehtne rahvaluule, vaid mitmes suhtes subjektiivne looming, nagu seda on ka Lönnoti „Kanteletar“, kõnelemata „Kalevalast“. See annaks ehk küll meie rahvalaulu tähtsamad väärtused edasi teatud määral tõenäoliselt, umbkaudselt, esinduslikuks tihendatud kujul, aga selle põhjal ei saaks me ikkagi teha mingeid päris usaldatavaid järeldusi meie tõelise rahvaluule kohta. Meil on tarvis aga just niisugust teaduslikultki usaldatavat valimikku väga paljude uurimisalade jaoks, kus täitsa võimatu on arvestada kogu meie määratud, enam kui sajatuhandeleheküljelist laulude-džunglit, näit. esteetilise, ideoloogilise, psühholoogilise jne. uurimise alal. Kuidas saaks kõnelda näiteks eesti rahvalaulude stiilist aga ka ainult mingi juhusliku väike-antoloogia või ühekahe kihelkonna laulude põhjal? Või kuidas saaks ainult viimaseist uurida meie muistset perekonnaelu või suhtumist usundisse või psühholoogilise inimesekujutuse oskust jne?! Muidugi ka see suur antoloogia on ainult valimik ja ka tema uurimisest saadud tulemused kogu rahvalaulu suhtes teatud määral ainult ligikaudsed, aga kus absoluutse täpsuse saavutamine on nii absoluutselt võimatu nagu rahvaluule alal, seal on niisuguse suure ja niivõrd esindava valimiku põhjal tehtud järeldused ikkagi kaunis piisavalt suure täpsustatusega. Niipalju uurijaist.

Aga ka igale suurema kirjandusliku huviga tavalisele lugejale on rahvaluule puhul tähtis mitte ainult selle otsene esteetiline mõju, vaid siiski ju ka teadmine, et loetav laul tõesti on ka ehtne, s. o. teatud kõnelev dokument sajanditetagusest elust ja loomisjõust.

Kordan veel, ma pean küllalt väärtuslikuks ja vajalikuks ka Lönnoti menuka kokkusulatus-meetodiga koostatud väiksemat puhtesteetilist antoloogiat. Viimane ju oleks sobiv päris laiadele rahvahulkadele ja ka tõlkimiseks võõrkeeltesse. Aga see ei täida kaugeltki siin esitatud suurvalimiku ülesannet. Ja

teiseks, see õigupoolest eeldabki viimast, sest meie uurimistöö praeguse seisukorra juures koostatuna tuleks ta muidu ikkagi veel üsna puudulik ja äbarik. Sajatuhande-leheküljelisest massist ei saa ühekorraga teha mingit puhtesteetilist paarisajaleheküljelist ekstrakti, mis oleks tõesti ekstrakt. Või kui seda siiski taotella, siis nõuaks see peaaegu niisama palju eeltööd kui kõnesolev suurvalimik, ilma et ta kaugeltki suudaks täita viimase suuri muid ülesandeid.

On öeldud, et seesugune suurvalimik oma kommentaaririkusega ligineb ehk juba uurimusele, teatavale kirjandusajaloole enam kui antoloogiale. See on nimetuse küsimus ja mitte oluline. Tunneme ju küllalt ka kirjanduslikke tekstiväljaandeid, kus teksti on lehekülje kohta ainult pool või isegi veerand, ja kommentaare kõik ülejäänud ruum (näit. mõni Dante „Jumaliku komöödia“ väljaanne). Mujal on küll niisugune klassikute väljaandmine juba teatud kirjanduslooline tippsaavutus või ehk isegi teatud luksus. Meie rahvalaulude puhul on see aga õigupoolest esimene aste, kõige lihtsam ja esialgsem tee, et üldse tutvuda nende rikkustega, sest seni on ju need enamasti maganud arhiivi-keldris peaaegu täitsa kasutult — ja muidu vist küll magavad seal ka edaspidi veel aastakümneid.

Niisuguse suurantoloogia väljaandmine — see on võimalikest kõige kergem ja odavam viis vääriliselt tutvustada meie rahvavarandust laiemale üldsusele. Aga kahjuks ometi: ka see on küllalt raske ja liiga kallis, et sellega lähemal aastail hakkama saada nende jõududega, mida asjaga tegelevad asutised, Eesti Kirjanduse Selts ja Eesti Rahvaluule Arhiiv omavad praegu. Et eraldada üksteisest tähtsamaid lokaalredaktsioone ja parimaid muid teisendeid, nii nagu seda nägime eeltoodud näiteis, selleks on ikkagi väga vaja, et koostajal kõik teisedid oleksid üsna käepärast, n. ö. silma all, sest neist tuleb igaüht läbi vaadata üsna mitu korda. See on aga väga raskendatud, kui on, nagu tavalisti, tegemist tervelt 100, 200 või 300 teisendiga ja need kõik laiali, 100 või 200 või 300 eri kohas, segamini enam kui 500 000 lehekülje teiste rahvapärimestega! Tõsi küll, kataloogi abil leiab nüüd ju need teisedid üles kaunis kergesti, aga nende võrdluseks oleks siiski väga soovitav, et kõik need iga laulutüübi teisedid oleksid kopeerituna üheskoos¹⁾.

1) Peale muu takistab õige ülevaate saamist rohkesti ka see, et meie kataloogid ju veel kaugeltki pole täielikud, jah, et nad meie rahvalaulude äärmiselt hübriidse, üha muutuva laadi tõttu ei saagi seda olla, sest on äärmiselt raske öelda, kunas lõpeb ühe laulutüübi redaktsioon ja kust peale peaksime seda juba katalogiseerima iseseisva lauluna eri

Mis puutub niisuguse tühjendavust taotleva antoloogia ulatusse, siis seda õigupoolest ei saa üldse normatiivselt ette kindlaks määrata, sest see peaks sisaldama eeltutvustatud esindusliku ülevaate kõigist meie lauludest — tulgu ta siis suur kaks, viis või kaheksagi köidet. Ja ka seda, kui suur ta tuleks tegelikult, on äärmiselt raske öelda, kuigi mõningail kaalutlustel on arvestatud, et umbes 5 köitega (à 400—500 lk.) võiks saada valmis.

Kuid nagu alguses öeldud, kõnelesime siin esmalt peamiselt teoreetilisest idealist. Tegelikult on selle teostamine veel esialgu nii raske, et praeguste vahenditega üksi see võiks kesta ehk aastakümneid, kui mitte üldse soikuda. Küll peaks ka näit. 5-köitelise väljaande kirjastamine end viimaks kuidagi tasuma. Seda võiks ju turule saata tüpoloogiliste rühmadena, annete kaupa, illustreerituna, ja nii leiaks see vist küll ka ettetellijaid. Aga esialgu see vaevalt tasub isegi käsikirja valmistamist. Kui aga arvestada kõigi lauluteisendite kopeerimist, siis viimane nõuaks üksi juba kapitali umb. 1—1½ miljonit senti ja aegagi mitu head aastat. Nii veniks teose ilmumine veel kaugemale kui ühe aastakümne taha!

Kuidas nüüd siis edasi toimida, see on raske küsimus. Passiivselt edasi oodata või ainult tasapisi edasi nokitseda, nagu seda küllalt juba on tehtud ka viimase viie aasta jooksul, seda ometi ei või kauemini. See tähendaks andeksandmatut hooletust oma vanemate varanduse vastu ja häbi, kui mitte enda, siis välismaa ja ettejäudnud naabrite silmis. Siin peavad meie riiklikud ja omavalitsuslikud krediidid, avalik arvamine ja seltskonna otsenegi toetus tulema abiks suuremal määral kui seni. Ja arvan nimelt, et seda vajab mitte ainult Eesti Kirjanduse Selts, vaid eriti Eesti Rahvaluule Ar-

märksõna all. Õigupoolest peaks mitte ainult igast laulutüübist, vaid igast lauluteisendist tegema kataloogis eri sedeli, kus oleks märgitud lühendatud kujul temas esinevad motiivid (nii ongi sellega ERA-s katsetanud H. Tampere). Peaks koostama ehk laulude kohta umbes niisamasuguse kataloogi, nagu neid A. Aarne süsteemi järgi valmistatakse muinasjuttudest, — s. o. kus iga uue laulutüübi puhul oleks mainitud ka temas esinevad peamotiivid. Alles nii leiaksime enam-vähem kõik ühe „rändmotiivi“ esinemiskohad ja võiksime ühendada nad oma vaatluseks. Võiksime siis ehk ka praeguses kataloogis nii paljusid ühe-kahe teisendilisi „tüüpe“ pretsiseerida natuke ligemalt ja kui mitte liita üheks tüübiks, siis vähemalt teatud „naaberlikeks“ tüübikompleksideks, mis neistki võimaldaksid parema ülevaate.

Kui tahetakse päris põhjalikku tööd, peaks kogu antoloogia käsikiri olema peajoonetes juba valmis, enne kui ta algust trükkima hakataksegi. Muidu võib ikka veel hiljem leiduda uusi tarvilikke teisendeid ja lisandeid, mida ei saa enam sisse võtta.

hiiv. Sest just viimase ülesandeks on ju teostada laulude kopeerimine, mida nii kibeasti on vaja mitte ainult antoloogia koostamiseks, vaid mis on paratamatult tarvilik igasuguse väljaandmise ja uurimise jaoks. On aga otse võõrastav kuulda, kui võrd näit. isegi meie lõunanaabrid hoolitsevad ses suhtes oma vanavara eest enam kui meie. Loeme viimast ERA väljaandest, „Rahvapärimeste selgitaja“ nr. 2 (lk. 20), et kogu ERA määraline toetus aastas on viimasel ajal ainult 7000—8500 krooni ja töötajate seal ainult viis. Läti vastav arhiiv aga töötab 20 inimesega ja saab „haridusministeeriumilt 25 000 latti, kultuurfondilt 7000 latti ja lisaks püsivat toetust hädaabitööliste krediidist“. Leedus saab rahvaluule arhiiv vastavalt isegi 40 000 latti + 11 000 latti kirjastamiseks. „Juba nende toetussummade kõrvutamine näitab masendavalt, et me ei suuda nõndaviisi enam oma naabritega sammu pidada, vaid paratamatult ähvardab meid nende taha varju jäämine isegi rahvaluule alal“, ütleb O. Loorits õigusega. Ja ometi oleks just meil oma palju rikkalikuma ja kuulsama vanavara korraldamiseks ja väljaandmiseks põhjust kulutada enam. Siin on midagi, mida tuleb võtta tõsisemalt, — mitte ainult rahvuslike teadustega tegelejail, vaid ka juhtivail asutistel ja kogu rahval. Siin on põhjust algselt suuremat aktsiooni avalikuski arvamises. Vähemalt laulude kopeerimistööst kiiremaks toetuseks vajalikud üks-kakskümmend tuhat krooni peab kuskilt leidma!

Aga ühtlasi ei tohiks ka Eesti Kirjanduse Selts jääda antoloogia asjas ainult äraootavale seisukohale. Arvan, et isegi sel juhul, kui rahvalaulude kopeerimiseks ei saada suuremat toetust, ta ometi peaks riskima antoloogia koostamistööst, kuigi see esialgu ähvardaks tuua puhast kahju ja kuigi ta muud riiklikud toetused on viimasel ajal tunduvalt vähenenud. Ta on ju selle valimiku juba kord võtnud enda asjaks, ja ükski erakirjastus ei sõnandaks teha siin midagi küllalt korralikku. Paratamatuse korral võiks ehk leppida, et antoloogia ulatus siiski juba ette määratakse väiksemaks kui eespool arvatud, näit. umbes 700—1000-leheküljeliseks. Muidugi ei saa toimetajad sellistel eeldustel enam vastutada, et töö tuleks nii esindav, nagu eespool on ideaaliks seatud. Tuleb vähendada rohkesti üksiknäiteid kommentaarides ja ka lokaalredaktsioonide valik tuleb kindlasti puudulikum. Aga esialgse ülevaate annaks see ometi, — ja lootuse järgi võib siis vähemalt teine trükk sündida paremais oludes ja seista oma ülesande kõrgusel.

Niipalju antoloogia küsimusest. Aga enne kui lõpetada,

tahaks ka allakirjutanu toonitada, et meie kaugemaks ideaaliks siiski pole mitte ainult antoloogia, vaid ikkagi kogu meie muinasluule paljundamine — kas või juba selle kindlamaks säilitamiseks. Antoloogiat on vaja igal juhul, ka siis, kui kõik tekstid oleksid juba trükitud nende 80—100 köites, mida keegi ei jaksaks läbi lugeda. Antoloogia on aga määratud ikkagi peamiselt üldsuse tarvitada ja siis enam kirjanduslooliseks uurimiseks. Ta ei saa ega tahagi täielikult korvata seda üldist trükkimist või muul, näit. fotostaatilisel teel paljundamist. Tegelikult antoloogia valmistamine ei tarvitse seda tööd takistada, sest nad mõlemad suurel määral just kattuvad. Ka kogu repertuaari trükkimiseks on ju vaja kõigepealt nende kopeerimist, üksikute laulutüüpide võimalikult tühjendavat ühtekorjamist jne. — siis sama, mis antoloogiale.

Raskem küsimus on, mis kujul seda kogu repertuaari väljaannet korraldada, kas edasigi tüpoloogiliselt, või k i h e l k o n n i t i, nagu seda hiljuti „Loomingus“ (1936, nr. 10) on R. Põldmäe soovitanud ERA folkloristide ühisseisukohana. Viimane trükkimisviis tähendaks küll ebasoovitavat senise traditsiooni murdmist ja vähemalt „eepiliste“ laulude puhul oleks kõigi teisendite kõrvuesitamine küllalt mõeldav ja huvitav. Kuid ometi ei saa eitada, et ka kihelkonniti rühmitamisel on oma mitmed paremused, eriti lüürika puhul. On ju selge, et see võimaldab näit. paremini sisse tunda iga kihelkonna kohalikku, konkreetseesse elumiljösse, mõista iga üksiku laulikugi repertuaari omapära jne. Teiseks leiaksid üksikud köited niiviisi teatud tervikutena tublisti rohkem ostjaid kui tüpoloogilise koostamisviisi puhul — vähemalt esialgu, kui ilmuvad ainult kõige tüüpilisemate ja huvitavamate kihelkondade köited, nagu on kavatsatud. Muidugi väheneks huvitavus ja ostjate hulk, kui köidete arv tõuseks juba suuremaks. Kolmandaks, ja see on üsna tähtis, järgmised köited võivadki ilmuda juba aeglasemalt, paljude aastakümnete jooksul, sest senine valik on siin esindavam kui tüpoloogilise viisi puhul. On aga selge, et just niisugune väljaandmisviis oma täienduseks nõuab suurt tüpoloogilist antoloogiat, mis võimaldaks ülevaate igast laulutüübist kui kunstilisest tervikust kõigis selle tähtsamais teiseindeiski.

Kumb neist kõigi teisendite väljaandmisviisidest oleks kindlasti parem, selle kohta ei pea allakirjutanu kohaseks oma arvamusega esineda. Oleks loomulik, et selle täieliku paljundamise toimetamine jääks täiesti ERA hooleks, kuigi levitaja peaks olema Eesti Kirjanduse Selts või mõni puhtäriline kirjastus, sest neil on seks kindlasti paremad võimalused.

Sellega võingi vist lõpetada oma üldjoonelise seisukorratuvustuse, toonitades kokkuvõtteks veel kord, et 1) (kas kavatakse meie rahvalaule kogu ulatuses trükkida tüübiti või kihelkonniti või üldse mitte trükkida) igal juhul on vajalik võimalikult kiiresti välja anda kõiki laulutüüpe ja nende tähtsamaid alaredaktsioone sisaldav suurvalimik, sest loomulikult on kogu rahvale kui ka uurijaile tähtsam esmalt saada ülevaade kõigist oma uutütlevaist lauludest ja alles teises järjekorras trükkida nende kümneid ja sadu ümberkorrutusi, ja 2), et selle antoloogia ülivajalikuks eeltööks on kõigi rahvalaulude kopeerimine; ja kuna see ka muidu igal juhul on äärmiselt tarvilik, siis tuleb hankida uusi toetusi kui ka seniseid võimalikke krediite kulutada kõigepealt selle kopeerimistöö kiireks läbiviimiseks. Igal juhul peame pidama meeles: meie rahvalaulude paljundamine ja kättesaadavaks tegemine on üks meie rahvusliku au küsimusi.

A. Annist.

KODU-UURIMISTÖÖ TULEMUSTEST.

1.

Kavatsusi kodu-uurimise alal on tehtud Eesti Kirjanduse Seltsi Ajaloo-toimkonnas juba seltsi algusaastail¹⁾. Vastav „Kodumaa tundmaõppimise toimkond“ moodustati sama seltsi juures esmakordselt 3. I 1914. Käesoleval ajal võiks ehk huvi pakkuda, et juba enam kui aasta enne seda (23. IX 1912) moodustus „Kodumaa tundmaõppimise osakond“ Eesti Üliõpilaste Seltsis Tartus, ümberkujundamise teel senisest „Ajaloo-osakonnast“. Seega võiks käesoleval aastal juba tagasi vaadata 25 aastale, arvates esimese organiseeritud üksuse tekkimisest kodu-uurimise alal Eestis.

Seos viimatinimetatud osakonna ja EKS-i vastava toimkonna vahel on ilmne, osakonna liikmeid on algusest peale toimkonnas tegevad; teisest küljest osakonna tekkimisele EÜS-is mõjusid kahtlemata kaasa kodu-uurivat laadi kavatsused EKS-is. Rööbiti EKS-i kodumaa tundmaõppimise toimkonna tegevusseastumisega elavneb väljapoole suunatud tege-

1) Vt. August Palm, Eesti Kirjanduse Selts 1907—1932, Tartu, 1932, lk. 85 jj.

vus ka EÜS-i vastavas osakonnas²⁾. Kahjuks sattus see elevuse tõus kodu-uurimistöö alal otse lähenevasse Maailmasõja-eelsesse ajajärku, mis pidurdas ja summutas nii need kui terve rea teisi üritusi kultuurilisel alal.

Ometi ei saa pidada sel ajal tehtud algatusi ja kavatsusi täiesti tähtsusetuks. Suudeti siiski küsimust mõnel mõõdul üliõpilas- ja haritlasringkonnas ja avalikkusele tutvustada, astuti otsesesse isiklikku kontakti Soome kodu-uurimisliikumisega³⁾, mille tähtsat mõju meil ei saa eitada, ja nendesamade ringkondade esindajad koos soomepoolse tõhusa abiga olid tegevad kodu-uurimise toimkonna uuestisünnil 1920. a.

Kodu-uurimistöö organiseerimine alates 1920. aastast, mil rekonstrueerus (21. III 1920) „EKS-i kodumaa tundmaõppe komisjon“ (mis juba esimese tegevusaasta lõpu poole esineb Kodu-uurimise Toimkonna nime all) on võrdlemisi hästi tuntud⁴⁾. Käesolevate ridade ülesandeks on pakkuda selgitavat ülevaadet seni tehtud tööst, mistõttu ei pääse siiski mööda mõne asjaolu kordamisest, mis varemais kirjeldavaiski ülevaateis on esile toodud.

Nii näiteks tuleb osutada põhjanevaile asjaoludele, mis soodustasid kodu-uurimistöö arengut alates 1920. aastast: need on sõdade-ajajärgu lõpp, iseseisva Eesti ülikooli tööleasumine ja mitte viimisel kohal selle ülikooli geograafia-õppetoolile asunud prof. J. G. Granö isik. Et varasemad sellekohased üritused EKS-is endas ja üliõpilaskonnas kaasa mõjusid, sellele osutati juba üleval. Võiks olla huvitav, kui võrd selgelt püstitati kodu-uurimistöö sihid sellel toimkonna uuestisünnil.

1. Peaülesanne oleks võimalikult täieliku ja mitmekülgse materjali kogumine kodumaa ja rahva tundmiseks.

2. Esimene tähis oleks raamatu koostamine ja väljaandmine, mis kirjeldaks meie kodumaad maateaduslikult, tulunduslikult ja ajalooliselt.

3. Toimikond teotseks organiseerivana ja ühendavana Eesti kohalikkude kodupaiga uurimisseltside keskoimkonnana.

4. Toimikond püüab kaitsta nii looduslikke kui ka kultuurilisi mälestusmärke⁵⁾.

2) „Üliõpilaste Lehes“ 1914, nr. 3—4, lk. 54—57 on avaldatud üleskutse teistele üliõpilasorganisatsioonidele „Kodumaad uurima!“, sealsamas lk. 57—63 töökava „Kihelkondi kirjeldama!“. Samale numbrile on erilisana juurde lisatud ajalehtede bibliografeerimise kava eskätt kodu-uurivat laadi iseloomuga.

3) V. Ernits võttis EÜS-i kodumaa tundmaõppimise osakonna ja EKS-i vastava toimkonna esindajana osa VII-st üldisest Soome kodukoha uurimise kongressist Viiburis 1914. Vrd. ka Helmi Reiman, Natuke kodukohaurimisest ja Soome üliõpilastest, „Üliõpilaste Leht“ 1914, nr. 7/8, lk. 42—47.

4) Vrd. A. Palmi ülemaalsiteeritud teosega.

5) Toimkonna protokollist 21. III 1920.

Neis punktides sisaldub terve laialdane programm, mille teostamine täies ulatuses on veel praegugi tuleviku küsimus. Tuleb sedastada, et Kodu-uurimise Toimkonna tegevus on koondatud olnud peamiselt esimese kahe punkti piirkonda, millest teise väljaarendamine on toonud kõige enam nähtavaid tulemusi koguteose „Eesti“ näol.

2.

1920. a. alustatakse tööd uuesti ligikaudu sealt, kus ta enne Vabadussõda katkes: koostatakse ja trükitakse kihelkondade kirjeldamise kava, tutvustatakse oma eesmärke ajakirjanduses, kõnekoosolekuil ja hangitakse vabatahtlikke kaastöölisi kohtadelt, pöördatakse ametiasutiste poole andmete ja toetuste saamiseks jne.

Teiseks tegevusaastaks on selgunud, et sel teel ei saa häid tulemusi, vaid et andmete kogumiseks tuleb rakendada kvalifitseeritumaid tööjõude, keda keskkohal endal tuleb instrueerida ja välja saata. Arvestatakse üliõpilasi, keda ülikooli õppejõud-eriteadlased mitmel alal nende ülesande täitmiseks ette valmistavad.

1921. a. suvel suudetakse välja saata esimesed üliõpilased-stipendiaadid Tartumaa kihelkondadesse, sest tahetakse alustada selle maakonnaga kui keskusele kõige lähemal asetsevaga. Seejuures saab iga üliõpilane ülesandeks läbi käia kaks kihelkonda ja silmas pidades kihelkondade kirjeldamise kava koguda võimalikult täielikke andmeid nii looduse kui ka rahvastiku kohta. Need andmed pidid tulema hiljem läbitöötamisele ja kasutamisele kihelkondade kirjeldustes, kõigepealt aga ettekandmisele üliõpilase enda harjutustööna kodu-uurimise seminaris geograafia-õppetooli juures. Pooltel stipendiaatidel oli ülesandeks koguda ka ajaloolisi andmeid.

Sama meetodit rakendatakse real aastail hiljem, kusjuures aga kasustatakse ka täiendavaid võtteid. Kõigepealt vähendatakse kihelkondade uurijate ala, tehes neile ülesandeks läbi käia mitte kaks, vaid üksainus kihelkond. Selle asemel saadetakse välja erialalisi stipendiaate — botaanika ja zooloogia alal —, kelle ülesanne ei olnud piiratud ühe kihelkonnaga. Sel kombel koguti 1922. a. suvel andmeid Võru- ja Setumaalt, 1923. a. Viljandimaalt, 1924. a. Pärnumaalt, 1925. a. Saare- ja Hiiumaalt, 1926. a. Läänemaa lõunaosast ja täiendavalt Pärnu- ja Saaremaalt.

Et materjalide läbitöötamine ja trükkimine ei suuda sammu pidada stipendiaatide väljasaatmisega, siis alates 1927. a. rea aas-

tate jooksul ei saadeta uusi stipendiaate kihelkondadesse. Selle asemel osutub tarvilikuks rakendada väljakujunenud eriteadlasi üldist laadi peatükkide autoreina ja neile antakse toetusi selleks, et nad uuritavas maakonnas toimetaksid oma osa käsitlemiseks kohti peal vaatlusi ja ettevalmistusi. Ajaloo alal astutakse koostöösse EKS-i Ajaloo-toimkonnaga ja Akadeemilise Ajaloo-Seltsiga, kes oli oma ülesandeks teinud ajaloolise traditsiooni kogumise ja kelle stipendiaadid ühtlasi koguvad ainet ka Toimkonna jaoks. Majandusolude kirjeldamise alal astutakse kontakti Ak. Põllumajanduse Seltsiga.

Kõige aegaviitvamaks osutuvadki need üldised kogu maakonda käsitlevad erialased kirjeldused: siin on tegemist võrdlemisi ulatuslikkude materjalidega, mille kallal üksikud eriteadlased on tööle asunud kaugemale ulatuvate sihtidega ja kes seetõttu ei suuda piirduda kitsapiirilise tööga, ainult koguteose „Eesti“ vajadusi silmas pidades. Ka on aastate jooksul üldine uurimise tase ja nõuded selle vastu tõusnud.

Niisamuti on tõusnud ka nõudmised kihelkonnakirjelduste vastu: kui algul neid kirjeldusi valmistati enamasti nii, et toimetaja redigeeris üliõpilase-stipendiaadi koostatud kirjutist (seminari-ettekannet), siis ei osutunud tulemus igakord täiesti rahuldavaks, nimelt siis, kui stipendiaadi töö ei olnud kas küllalt hoolikas või asjatundlik ja redigeeri ise vastavat ala isiklikult ei tundnud.

Seetõttu püstitati nõue, et toimetaja tutvuks maakonnaga võimalikult isiklikult ja et stipendiaate kihelkondadesse saadetakse suurema valikuga: need ei peaks olema algajad, kes teevad alles esimesi samme kodu-uurimistöö alal, vaid juba vanemad üliõpilased või ülikooli lõpetanud, kelle varem töö tulemused on olnud head. Need nõuded rahuldati suurel määral juba Saaremaa suhtes, sest toimetaja oli eriülesandel tutvunud pikema aja jooksul selle maaga kõigis tema osades ja mõne kihelkonna kirjeldajad võtsid oma ülesannet senisest palju põhjalikumalt.

Viljandimaa kirjelduse juurde asudes osutus, et sel ajal (1933) stipendiaadid kihelkondades olid käinud juba 10 aastat tagasi (1923) ja et nende esitatud päevikud kui ka kirjeldused pakkusid väga ebahühtlast, osalt ka vananenud pilti. Seetõttu saadeti 1934. a. ja 1935. a. suvel suuremasse osasse Viljandimaa kihelkonnisse uuesti stipendiaate, juba eeskätt vilunumate, ülikooli lõpetanute, ja varemgi sel alal edukalt töötanute hulgast, kes ühtlasi pidid siis ka esinema vastavate peatükkide autoreina

koguteoses „Viljandimaa“. Ühtlasi külastas toimetaja maakonda korduvalt, et tutvuda sellega ja kihelkondadega isiklikult. Töö kiirendamiseks asuti rööbiti Viljandimaaga ka Läänemaa kirjelduse koostamisele ja siin talitati samade põhimõtete järgi: toimetajaks valiti isik, kes Läänemaaga juba varem oli tuttav ja kes ise sai ülesandeks koostada üks erialaline peatükk selle üldosas; niisamuti saadeti kihelkondadesse juba vilunud töötajaid, mõnes sai ses mõttes kasustada isegi pikemat aega kohal viibinud õpetaja kaasabi, kes ühtlasi oli endine Toimkonna kaastööline.

Samad põhimõtted on rakendamisel ka Harjumaa uurimisel, mille kallale asuti 1936. a. suvel. Siin lisandus veel vähemasti ühes kihelkonnas (Kosel) suuremal määral kui mujal seni kohaliku õpetajate-ühingu kaasabi. Mõne energilise kohaliku õpetaja kaasabil korraldati kihelkondlik õpetajate ekskursiooni-jaam, kus sai laiemas ulatuses kontakti luua Toimkonna esindajate ja õpetajate vahel, teisest küljest aga ka rakendada tööle kohal rida õpetajaid.

Erilise ülesande on moodustanud meie linnaliste asulate uurimine. Kui vähemad (maakonna-) linnad olid kodu-uurimistöö ulatuse seisukohast rööbitatavad kihelkondadega ja jätkus neisse samadel alustel stipendiaatide saatmisest, nagu see toimus viimaseisegi (aga juba algusest peale selle vahega, et selleks tuli valida eriti ülesandeks sobivaid ning ettevalmistatud isikuid), siis meie suuremad linnad — Tallinn ja Tartu — nõudsid oma suuruse tõttu erinevat korraldust.

Seetõttu moodustus lähedas kontaktis Kodu-uurimise Toimkonnaga eriline Tartu linna uurimise toimkond (1922), missuguse toimkonna töö tulemused koguteose „Tartu“ näol ilmusid 1927. a. Niisamuti oli selge, et kui koguteosesse „Harjumaa“ peab valmima väärikas Tallinna käsitlev peatükk, siis tuleb alustada aegsasti Tallinna linna uurimist vähemasti samas ulatuses, kui see toimus Tartus. Seetõttu 1932. a. algatati Tallinna linna uurimise küsimus, milleks Kodu-uurimise Toimkonna algatusel ja tema esindaja osavõtul moodustati eri toimkond laialdase töökavaga suurema Tallinna käsitleva koguteose väljaandmiseks. Koguteose „Eesti“ Harjumaad käsitlevasse köitesse peaks selle toimkonna töö tulemustest saabuma lühike ning sisukas kokkuvõte.

3.

Kõigi nende tööde tulemusena on Kodu-uurimise Toimkonna arhiivi kogunenud mitmekesisist ainekist, mis peamiselt on

avaldamisele tulnud ja edaspidi tuleb koguteose „Eesti“ üksikuid maakondi käsitlevate köidete näol. Seni on neid köiteid ilmunud järgmiselt: I — „Tartumaa“ (1925), II — „Võrumaa“ (1926), III — „Setumaa“ (1928), IV — „Pärnumaa“ (1930), V — „Valgamaa“ (1932), VI — „Saaremaa“ (1934). Käesoleval ajal on trükkis rööbiti VII köide „Viljandimaa“ ja VIII köide „Läänemaa“, tegelikul ettevalmistamisel IX — „Harjumaa“, millele peavad veel järgnema X — „Järvamaa“ ja XI — „Virumaa“. Nende köidete mahtu iseloomustavad järgmised arvud: väikseim köide on „Setumaa“ — 381 + IX lk., 139 joonist, 5 lisakaarti, suurim „Saaremaa“ — 858 + XIV lk., 286 joonist ja 5 lisakaarti, neist 3 värvilist. Kõigi ilmunud kuue köite kogumaht on 3825 + 71 lk., 1043 joonist, 44 lisatabelit ja kaarti, neist 5 värvilist.

Kõigi köidete üldine kava ja sisujaotus on peajoonis sama; kuid ei saa salata, et see rida köiteid on läbi teinud teatud evolutsiooni, mille vähem-oluline osa seisneb osalistes muudatustes peatükkide koosseisus ja nende järjekorras, olulisem osa aga selles, et aine käsitus eri köiteis on täienenud ja süvenenud.

Lühike selle koguteose sisu iseloomustus annab vahest kujutluse ka kodu-uurimistöö sisulisest küljest.

Kõigi köidete sisu jaguneb kahte peassa — üldosa ja eriosa. Esimene sisaldab kogu maakonda tervikuna käsitlevaid artikleid, kuna eriosas igale kihelkonnale ja linnalisele asulale on pühendatud eri peatükk. See territoriaalne jaotuse alus ei vaja erilist põhjendust, kui vahest ainult kihelkondi puudutavas osas. Et viimased meil Eestis ei ole administratiivsed ühikud, maakonnad, linnad ja alevid aga on, siis on selles mõttes teatud ebaühtlus olemas. Kuid vallad oleksid liiga väikesed ühikud kirjeldamise alusena; seetõttu on tulnud eeskätt praktilistel põhjustel jääda peatuma kihelkonna juurde maalise kirjeldamise alusühikuna. Peale puhtpraktiliste on aga ka sisulisi kaalutlusi: kihelkonnad on meil siiski nii looduslikult kui ka ajalooliselt, sageli ka majanduslikult ühe teatud keskuse ümber koondunud mõnel mõõdul terviklikud ja teistest, naaberkihelkondadest eraldatud alad. (Otseselt on küll vist Soome eeskuju, kus kihelkonnad on ka administratiivsed ühikud, ja koguteose „Suomi“ alaosa mõjutanud meie talitusviisi.)

Kõik peatükid, olgu siis üld- või eriosas, jagunevad sisult omakorda kahte suuremasse jakku — L o o d u s ja I n i m e n e, mis on tingitud juba täiel määral ainest enesest ja tema jaotamise otstarbekohasusest. Kolmandaks näeme veel eri peatükina arvustikku, algul I-s ja II-s köites nii üldosa kui ka eriosa iga

peatüki eesotsas, alates III kõitega aga ainult eriosa peatükkide ees, et säästa ruumi ja vältida kordumisi. Üldjoontes on kujunenud teatud kindel järjekord nii loodust kui inimest käsitlevate osade alapeatükkide paigutuses. Looduse kirjeldamisel on loogiline pärast geograafilisi põhiandmeid (asend, piirid, suurus) ja pinnaehitust anda geoloogilise ehituse kirjeldus (aluspõhi, pinnakate), siis neist sõltuv pinnavormide tekkelugu, edasi ilmastu, veed, taimkate, loomastik, et siis lõpuks liigestada kogu ala loomulikeks maastikeks.

Inimest käsitlevas osas antakse kõigepealt ülevaade rahvastikust, siis asulastikust, rahvateaduslikust ainesest, keelest, rahvaluulest; järgnevad majanduslikud olud (lisaks metsandus, liiklemisteed), haridusolud ja ajalugu, mille alaosana võib vaadelda muinasteadust; ehitismälestised (kirikud, lossid, mõisahooned) kui rohkem eraldi seisev peatükk omaette lõpetavad selle loetelu.

Niisugune järjestus on täies ulatuses omane üldosale. Eriosas üksikud peatükid ei kordu: näiteks aluspõhja käsitlev peatükk, siis ka ilmastu ja loomastik harilikult puuduvad eriosas. Põhjus — kas liiga vähe andmeid või liiga vähe erinevusi iseseisvaks käsitlemiseks vähemal aladel. Esimese kahe kõite eriosas käsitleti siiski ka loomastikku, aga just ülalmainitud põhjustel loobuti hiljem sellest.

Inimest käsitlevas tekstis on niisamuti eriosas mitte korduvaid sisulisi alajaotusi: rahvateaduslikud ja keelelised andmed, rahvaluuleline looming kas pakuvad liiga vähe erinevat vähemais regionaalseis ühikuis või on selle kohta veel liiga vähe andmeid, et neid iseseisvalt käsitleda kihelkonniti. Rahvateaduslik peatükk puudub esimeses kahes kõites, ilmub aga kolmandas: ei saa ju Setumaal seda külge kõrvale jätta. Järgnevais kõiteis jääb see peatükk koosseisu, kuigi Valgamaa moodustab erandi, mitte pakkudes hõlpsasti kirjeldatavat tervikut selles suhtes. Peatükk rahvaluulest saab eluõiguse alles VI-st kõitest — „Saaremaast“ — alates, niisamuti ehitismälestised. Veel ilmumata kõiteis tuleb juurde uus peatükk („Viljandimaa“ ja „Läänemaa“ jaoks juba äratrükkidena ilmunud) — antropoloogia (üldosas), mille puudumine varemais kõiteis ja päevavalgele ilmumine nüüd on tingitud sellest, et vastava aine läbitöötamine alles nüüd niikaugale on jõudnud, kuna varemalt sel alal meil ei olnud ühtki eriteadlast. Juurdetulnud peatükkide kõrval tuleb aga märkida ka ärajäänuid: nii leiame kolmes esimeses kõites nii üldosas kui ka eriosas tervishoiuliste olude kirjelduse,

mis aga hiljem ära jääb, sest et maakondade tervishoiulised kirjeldused teisel ilmuvad iseseisvana ning täielikuma sarjana.

Nii peegeldub juba sisukorras teatud areng sisurikkuse suunas. Veel enam paistaks see silma, kui vaatleksime üksikuid peatükke sisuliselt köidete järjekorras. Süvendatum ainekäsitus leiab aset peaaegu igal alal. Eriti peab seda mainima geoloogilise käsitluse alal, mis näit. „Pärnumaas“ ja „Saaremaas“ pakub ülevaadet, millist sel kujul mujal kusagil ei ole avaldatud. Taimkatte käsitus on algul võrdlemisi lühike; alates „Pärnumaast“ omandab ta märksa süvendatuma ja ulatuslikuma ilme. Loomastiku käsitlemise seisukohast on eriti silmapaistev „Saaremaa“: regionaalsed eeldused sundisid andma siin mere- ja veelinnustikule silmapaistva ruumi, lisaks tuli aga ka ülevaade selgrootuist, missugune ala varem ei olnud käsitlemist leidnud. Et viimaseil taimekahjureina on suur praktiline tähtsus, siis leiame siin ka neid kahjureid käsitleva peatüki. Inimest käsitlevas osas tuleb osutada eriti ajaloole, mis algusest peale näitab silmapaistvat evolutsiooni: iga järgmine köide pakub eelmisest põhjalikumalt ülevaadet ajaloost. Eriti tuleb aga välja tõsta ajalugu „Valgamaas“ ja „Saaremaas“, mis mõlemad on pikema ning põhjalikuma uurimistöö viljad ja sisaldavad mõnel määral mujal sel kujul veel mitte avaldatud andmeid.

Ka muinasaega käsitlev peatükk näitab arengut ulatuslikkuse ja põhjalikkuse suunas, niisamuti kui kultuurilisi olusid käsitlev osa. Majanduslikkude olude kirjeldamisel taotellakse niisamuti ikka põhjalikumalt käsitelu; „Viljandimaa“ toob eri peatükina ka kriisiaegsete nähtuste kirjelduse.

Mis puutub eriosa peatükkidesse, eriti kihelkonnakirjeldustesse, siis pakuvad need võib-olla mitte küllalt ühtlast ning tõusvas suunas arenevat pilti, põhjustel, mida ülemal on puudutatud. Areng avaldub vahest selles, et hilisemais kõiteis üksikuile kihelkondadele antakse enam ruumi ja võimaldatakse teatud „ühikülgsust“ mõne kihelkonna kirjeldamisel, nagu näiteks Sørve kihelkonnad (eriti pinnakatte ja pinnaehituse suunas) ja Muhu (mullastiku kirjeldus). Sellega taotellakse näiteid, mis suunas ja mis ulatuses oleks võimalik ainese üksikasjalikum esiletõmine seal, kus seda siimaani veel pole tehtud. Muidugi kõnealuse koguteose raamidest ei mahuks see ära, kui kõigi kihelkondade suhtes tahetaks teha sedasama. See ei ole aga tegelikult ka võimalikki, sest eeltööd eriuurimuste näol selleks puuduvad ja ei saa neid teostadagi niipea. Ometi on tahetud osutada neile võimalustele, mis sisaldavad endas ühtlasi kohustust, et need uurimused käsile võetaks.

Linnakirjelduste hulgast tuleb esile tõsta Valga kirjeldust, kus eriti omapärane asend ja olustik piirilinnana on leidnud vastava käsitluse.

4.

Tunduv evolutsioon on toimunud koguteosele „Eesti“ lisatud kaardimaterjali alal. Esimeses kolmes köites leiduvad üksikute kihelkondade kaardid mõõdus 1:100 000, mis sisaldavad veestiku, kergelt markeeritud reljeefi ja suuremad teed ja asulad. Talusid on märgitud punktidega.

Alates „Pärnumaast“ antakse köidetele kaasa üksikute ühevärviliste kihelkonnakaartide asemel 4-värviline, „Saaremaale“ juba 5-värviline kogu maakonna kaart, millel on (viimasel juhul) peaaegu kõik aines, mis on märgitud nende kaartide algmaterjalile — 1-verstalisele topograafilisele kaardile. Seejuures on nimetused, asulastik, teestik kontrollitud ja uuendatud, nii et Saaremaa kaart on meil seni üldse ilmunud Saaremaa kaartidest praegusele olukorrale kõige lähemal. Pärnu- ja Valgamaa kaartidel puuduvad veel samakõrgusjooned. Niisugused kogu maakonna kaardid täidavad seniste kihelkonnakaartide ülesannet täiel määral, lisaks sellele aga sisaldavad rohkem ja on kasustatavad mitmekesisemalt nii koguteose käsitamisel kui ka väljaspool seda.

Peale värvilise üldkaardi on „Saaremaale“ lisatud veel kaks 4-värvilist erikaarti: Sõrve pinnakatte kaart ja Muhu mullastiku kaart. Need kaardid kuuluvad vastavate artiklite juurde tekstis, sisult aga õigupoolest moodustavad, võib öelda, peaosa neist artikleist, ilma milleta kogu küsimust võimatu oleks olnud esitada. Nende kaartide abil on nüüd võimalik Muhu ja Sõrve pinnakatte- ja mullastiku-olusid jälgida suure üksikasjalisusega, mis peaks huvi pakkuma nii kohalikule põllumehel kui ka administratiivseile asutistele. Samalaadilisi kaarte on kavatsatud juurde lisada ka järgnevaile köiteile. Nii tuleb „Viljandi- maaga“ ühes 2-värviline geoloogiline kaart, „Läänemaaga“ 4-värviline pinnakatte kaart jne.

Mis puutub muidu teksti illustatsioonidesse, siis on püütud neid lisada rohkesti, nagu võis näha juba ülemaltoodud arvudest. Seejuures on need illustatsioonid mitmesugused: ülevaatekaardid (administratiivne liigestus, kõrgused, veestik, metsandus jne.), kartogrammid mitmesuguste arvustikuliste detailide selgitamiseks (majandusolude, rahvastiku puhul) ja — enamik — päevapiltlikke ülesvõtteid kohtadelt. Viimaseile, s. o.

päevapiltlikele ülesvõtetele kohtadelt on püütud panna erilist rõhku. Heade ja iseloomustavate ülesvõtete saamine ei ole olnud kerge. Kohalikud päevapiltnikud tegelevad ainult harva maastikuliste ülesvõtetega ja kui neid ka on, siis on neid raske kätte saada. Müügil leidub ainult juhuslikke ning sageli tehniliselt mitte küllalt häid. Stipendiaatide ülesandeks on olnud koguda ülesvõtteid kohtadelt, kuid ülaltähendatud põhjustel ei ole tulemused olnud küllaldased. Et peale selle on erialaliste artiklite juurde vajalikud ka vastavad erialalised ülesvõtted, siis on osutunud kõige tulemusrikkamaks korraldada eriretki koos päevapiltnikuga, kusjuures asjatundja annab päevapiltnikule juhiseid. Heade instruksioonidega varustatud päevapiltnikud on saavutanud häid tulemusi ka üksinda, veelgi tagajärjekamalt aga on töötanud aparaadi ja oskusega varustatud eriteadlased, kes ise on teinud nende seisukohast iseloomustavaid ülesvõtteid. Kasustades kõiki neid teid, on Kodu-uurimise Toimkonnale kogunenud mõnesse tuhandesse numbrisse ulatuv pildiarhiiv, millest siis on võimalik varustada ka koguteost „Eesti“. Sellega ei ole muidugi öeldud, et see pildimaterjal ei jätaks midagi soovida. Valik peaks siiski olema veelgi märksa suurem, arhiiv täielikum ja tehnilised esitamisviisid paremad. Selles mõttes tuleb edasiste köidete puhul, alates „Viljandimaast“, tekstijooniste kõrval mahutamisele kriiditahvleid, missugune asjaolu peaks tõstma illustratsioonide tehnilist kvaliteeti ja ka raamatute üldist väärust.

5.

Kui kokku võtta koguteose „Eesti“ sisu ja saamisluhu, siis tuleb selle tähendust hinnata mitmest küljest. Ta on kõigepealt teatmeteos Eesti regionaalsete ühikute kohta, regionaalne entsüklopeedia, kuhu on koondatud kõik oluline, mis on teada Eesti looduslike tingimuste, rahvastiku, majandusliku ja vaimse elu ja ajaloo kohta teatud piiratud maa-alaliste ühikute raamides. Koguteos „Eesti“ pakub inventuuri üksikute maakondade ja kihelkondade kohta teatud ajajärgul, mis küll andmete värskuse mõttes kasutamiseks vananeb, millel aga on püsiv väärtus selles mõttes, et ta fikseerib meie teadmised teatud ala kohta teatud ajajärgul ja võimaldab seega hiljem võrdlust ja arengujoonte märkimist.

Kui teatmeteos leiab koguteos „Eesti“ kasutamist mitte ainult juhusliku informatsiooni hankimiseks tarbe korral, vaid temale tugenevad mitmesugused teised trükiteosed: kooliraamatud hangivad temast andmeid ja pildimaterjali, tu-

ristlik kirjandus kasustab teda, kõnelemata a ja kirjan-
dusest, millele ta on käepäraseks allikaks.

Kuid mitte ainult selle koondamises ühe koguteose lehekül-
gedele, mis muidu on laiali pillatud paljudesse teistesse trüki-
tooteisse, ei seisne ta tähendus, nagu see on tavaliste entsüklo-
peediate puhul, vaid siin on avaldatud suurel mää-
ral algupärane vaatlus- ja uurimismaterjal,
mis on kas otse teadlikult selle teose jaoks kogutud või selles
ära kasustatud.

On korduvalt iseloomustatud koguteost „Eesti“ ka lähemate
kaastöölaliste ringes lahkuminevalt — kord teadusliku, kord popu-
laarteadusliku teosena ⁶⁾. Seda on põhjustanud asjaolu, et see
koguteos tõepoolest sisaldab nii teaduslikkuse kui ka populaar-
teaduslikkuse sugemeid: püüdes olla oma esitamiseviisilt või-
malikult arusaadav ta tutvustab lugejat ometi teadusliku uuri-
mise värskete saavutistega ja, mis veel tähtsam, ta püüab lugejat
haarata sellest küljest, kust teekond kuni arusaamiseni teadus-
liku uurimistöö väärtusest on igale mõtlejale inimesele kõige
lühem, — see on loomulikust huvist kõige oma kodukohas lei-
duva ja kodukohas toimuva vastu.

Sellel huvil põhineb ju kogu kodu-uurimistöö mõte ja
mitmepalgelisus: selles uurimistöös põimuvad üksteisega üksi-
kud teaduslikud erialad, millel muidu loomulik kalduvus on
üksteisest ikka rohkem eralduda ja lõhestuda ikka üksikasjalise-
maiks eriharudeks. Kodu-uuriija suund on teine: tema püüab
haarata tervikuna kõike, mis leidub ta kitsamas või laiemas kodu-
kohas, ja taibata kõigi esemete ja nähtuste koguulatust ja oma-
vahelist vastastikust mõju.

Üks näide. Suur rändkivi kodurajal äratav tähelepanu ees-
kätt loodusliku esemena. Teda tundma õppides kodu-uuriija
peab hankima kõigepealt informatsiooni mineraloogia ja geo-
loogia alalt. See viib teda aga paratamatult kaugete maade ja
kaugete aegade juurde, kust ja millal see rändkivi siia on tulnud
(jääaeg!), ja edasigi veel teoreetiliste küsimuste valda, jääaja

6) Terve rida koguteoses „Eesti“ ilmunud artikleid on äratrükki-
dena ja mõnikord võõrkeelse kokkuvõttega varustatud ära kasustatud
ülikooli asutiste toimetiste sarjades, kus nad on läinud teiste samadesse
sarjadesse kuuluvate teaduslike tööde hulgas vahetuskirjandusena
välismaa vastavaisse kogudesse. T. Ü. Geograafia-kabinett on kasusta-
nud mõnd koguteose „Eesti“ köidet tervikuna vahetuseks välismaaga,
olles enne varustanud kõite lühikese prantsuskeelse kokkuvõttega. Teis-
tel juhtumeil on uurimused, mis ette võeti koguteose „Eesti“ tarvis, põh-
justanud teisendatud ja täiendatud kujul võõrkeeles trükitud või võõr-
keelse kokkuvõttega varustatud teadusliku teose avaldamist.

olu ja põhjuste juurde, „igaviku tähistele“. Teisest küljest aga seesama rändkivi põllul, karjamaal või mujal püstitab rakenduslikke küsimusi tema kasutamise kui ka kaitse seisukohast, ta on seotud pinnasega, andes tunnistust pinnase iseloomust antud kohal, ja siit ei ole tee enam kauge põllumajanduslikkude, isegi ühiskondlikkude küsimuste juurde. Kiviga on seotud muistendeid, ta on võib-olla ohvrikivi olnud — siit on ainult üks samm muinasaja ja rahvaluuleliste küsimuste valdkonda üldse.

Neist seisukohtadest lähtudes on koguteose „Eesti“ üksikuil osadel koguni eriline tähendus n e n d e lugejate jaoks, kes temast ammutavad andmeid oma kodukoha üle. Siin ei või vahekord raamatu ja lugeja vahel lõppeda ainult läbilugemisega: raamatust leitud andmed peavad ergutama küsimuste edasisele jälgimisele ja läbimõtlemisele, mis peaks viima tõelisele kodu-uurimisele. Selles mõttes ei ole koguteos „Eesti“ mitte kergesti loetav raamat, vaid teda tuleb lugema õppida.

Kodukoha uurimine võib minna kahtlemata palju suurematesse üksikasjadesse, kui seda saab pakkuda kõnealune koguteos. Siin ei ole saadud võtta kirjeldamise aluseks väiksemat ühikut kui kihelkond. Kohalikku kodu-uurijat huvitavad aga vist ka palju vähemad ühikud (näiteks on viimasel ajal märgata huvi üksikute talude kirjelduste vastu) ja rohkem detailsemad küsimused. Selles suunas jääb veel ääretu laialdasi töövõimalusi, millele koguteoses „Eesti“ leiduv materjal annab üldised raamid. Ja selles mõttes ei tähenda koguteose „Eesti“ ilmumine mitte lõppu kodu-uurimistööle, vaid — kui nii võib öelda — uut algust, nimelt kohalikkude uurijate seisukohast ⁷⁾.

6.

Kui see uus algus peab toimuma hoogsalt, siis on selleks tarvis tegevalt kaasa aidata. Nagu katsed varasemast ajast juba küllaldaselt on näidanud, ei jätku ainult üleskutseist tööle kodu-uurimise alal. Heast tahtest ei ole ju puudust, kuid ei teata, kust peale hakata. On tarvis isiklikku kontakti ja kaasaaitamist kohtadel, et asi hoogu võtaks. Selles mõttes on küllalt tegemist

⁷⁾ Kodu-uurimise Toimkonna endagi senises töös on esinenud eritoid, mis otseselt ei ole seotud koguteose „Eesti“ järjekordse ettevalmistamisega: näiteks üldise kohanime kataloogi koostamine, võõrkeelsete kohanime kataloogi koostamine vanema kirjanduse kasutamise hõlbustamiseks, Setumaa rahvuste leviku kaardi koostamine jn. Tööjõu vähesuse tõttu on juba läbitöötatud maad pidanud jääma kõrvale selles mõttes, et neisse puutuvat ainestikku pole saanud pidevalt ega süstemaatiliselt täiendada, küll aga juhuslikult.

kodu-uurimistöö keskusel edaspidisekski ja selles mõttes tuleks teda edaspidi välja arendada.

Et kodu-uurimistöö koolist läbikäinud isikud ka pärast kutsetööle asudes oma kodukohas võivad mõjuvalt kaasa aidata sellekohaste ürituste korraldamiseks, selle kohta on juba olemas üksikuid konkreetseid näiteid tegelikust elust. Eriti võib seda öelda õpetajaskonna esindajate kohta. Selles mõttes tuleks soovida, et Kose Õpetajate Ühingu poolt omal algatusel uuendatud kihelkondliku ekskursioonijaama korraldamise üritus leiaks järeletegijaid. On seletamatagi selge, et eriteadlaste juhatusel ja kaasabil toimetatud kollektiivsed vaatlused kohtadel annavad tõuget neid vaatlusi iseseisvalt edasi teha ja sealjuures toimuv mõttevahetus mõjub äratavalt ning viljastavalt 8).

Ei tarvitse mõelda ainult õpetajaile; ka teisi ringkondi saab arvestada kodu-uurimistöö edendamisel. Nii on ÜENÜ keskjuhatus ja mõned osakonnad tundnud huvi küsimuse vastu ja keskjuhatus on teinud korduvaid algatusi asja elustamiseks osakondades. Seni näib siiski, et erilist elevust pole tekkinud, ja põhjus näib olevat sama mõjuva ning küllaldase isikliku instrueerimise puudus 9).

Et isiklikuks instrueerimiseks kohtadel siiani on puudunud küllaldased eeldused, siis on Kodu-uurimise Toimikond viimaseil aastail oma töökavasse võtnud kirjalikkude üksikasjalikkude juhiste väljatöötamise „Kodu-uurimise käsiraamatu“ näol. Senine korduvalt uutes trükkides avaldatud „Kodukoha kirjeldamise kava“ on õieti lühike, sisaldades ainult küsimusi, mida silmas pidada, kuid vähe juhiseid, kuidas seda teha. Käsiraamatu ilmumine oleks kahtlemata kasuks kodu-uurimistööle, kuid et ta pääseks sinna, kus teda vajatakse, ta peab olema otstarbekalt koostatud ja hinnalt kättesaadav.

8) Kohalikke kodu-uurivat laadi üritusi on meil viimaseil aastail tekkinud mõndagi, kusjuures siinkohal kõrvale jäägu küsimus, kuivõrd need otseselt või kaudselt on mõjustatud olnud senisest kodu-uurimistöö keskusest. Mainiksin ainult Rakvere Muuseumi Ühingut, Saarte Looduskaitse Seltsi, Viljandi Kodu-uurimise Seltsi, Narva Ajaloo Seltsi. Näib, et nende kohalikkude organisatsioonide puhul mitte väikese tähtsusega ei ole kohaliku muuseumi asutamise küsimus, väljaannete sarja avaldamine, üldse mitte ainult koguv, vaid ka kujundav tegevus.

9) Üldse näib, et silmad mitmelt poolt on pöördunud noorsoo-organisatsioonide poole, oodates neilt ettevõtlikkust kodu-uurimise alal. Nii soodustavad ametiasutised tänapäeval noorsoo-organisatsioonide tegelemist kodumaa tundmaõppimisega, isegi eriliste soodustuste andmise näol raudteesõidul. Noorsoo Karskusliidus on need küsimused päevakorraile võetud — kodu-uurimise harrastusringi asutamise näol. Ei ole vist ekslik, kui arvata, et reaalsete tulemuste saamiseks kõigis neis organisatsioonides on vajalik rakendada rohkem instrueerivat tööjõudu.

Mõeldes kodu-uurimistöö elustamisele kohtadel ja meenutades seda suurt osa, mis selles suhtes on olnud üliõpilasorganisatsioonidel Soomes, peab küsima, kas meilgi ei oleks võimalik rohkem seda laadi üritusi võtta üliõpilasorganisatsioonide tegevuskavasse. Et see on võimalik, seda näitavad enneses seisvuse aegsed üritused üliõpilasorganisatsioones ja üliõpilasselts „Raimlast“ omal ajal võrsunud Sõrve looduse uurimise aktsioon, millel on olnud omajagu tulemusi. Selle ettevõtte puhul enamik uurijaid ei olnud ise kohalt pärit. Kodu-uurimistöö elustamise seisukohalt oleks soovitav, et ettevõtte algatataks oma kodukohas või kui mitte seal, siis ikkagi kaasa tõmmataks võimalikult teisi, kohalikke ringkondi, mitteüliõpilasi.

Kodu-uurimise Toimkond on varemil aastail maakondlikkude üliõpilaskogudega kontakti astudes püüdnud neid rakendada oma eesmärkide saavutamisel ja mõnesugust kasu, eeskätt kohalesaadetud stipendiaatide abistamisel, on sealtpoolt saadud. Selle võimaluse kasutamist tuleks käesoleval ajal uuesti elustada, aga mitte ainult kaasabi saamise eesmärgiga, vaid tuleks selgitada, kas üliõpilasorganisatsioonid ei saaks endale võtta iseseisvaid ülesandeid kodu-uurimistöö organiseerimise ja teostamise alal kohtadel ja kas nad ei saaks selles näha seesugust ülesannet, mis vääriks tõsist jõupingutust ja isegi võistlusmomenti. Sest teotsedes kodu-uurimistöö alal ei teeks üliõpilane mitte ainult „heategevuslikku“ „rahvamehe“ tööd, vaid saavutaks otse enda väljakujunemise ja praktiliste kogemuste ning tarvilikkude teadmiste seisukohast väärtuslikke tulemusi, süvenedes mingi regionaalse ühiku ellu mitte ainult oma kitsama eriala seisukohast.

7.

Kodu-uurimistöö on kompleksne mitte ainult oma tööülesandelt, vaid ka oma organisatsioonilt. Iga puhtteaduslik või tegeliku eesmärgiga teostatud uurimus või andmete kogumine kodumaal on kasustatav kodu-uurimistöö seisukohast ja seetõttu on peaaegu kõik meie teaduslikud asutised ja paljud ametiasutised, nii riiklikud kui ka omavalitsuslikud, ka eraettevõtteidki, kodu-uurimistöö teenistuses selles mõttes, et nende töö tulemusi saab ja tuleb kasustada selles, mida me ülemal oleme iseloomustanud ja mida me võiksimme nimetada kodu-uurimiseks kitsamas mõttes. Sellest järeldub, et kodu-uurimistöö organiseeriv keskus peaks kontaktis olema kõigi nende asutistega, arendades seekõrval oma iseseisvat ning spetsiifilist tegevust.

Tundub aga, et ka vastupidine mõttekäik on rakendatav. Kodu-uurimistöö tulemused kitsamas mõttes peaksid huvi pakuma kõigile era- ja ametiasutistele, kes tegelevad regionaalsete küsimustega, näiteks administratiivalal. Juba otstarbekas jaotus administratiivseiks ühikuiks nõuab mitmekülgsede regionaalsete andmete kogumist ja kaalumist — tegevus, mis oma ainestikult on väga lähedane kodu-uurimistööle. Peaks arvama, et sel puhul märksa võib hõlbustuda see administratiivne töö, kui juba teistel eeldustel on eeltöid tehtud. Vaevalt on vaja osutada kodu-uurimistöö tähendusele koolitöö seisukohast, mille otstarbekaks ning pedagoogiliselt põhjendatud lähtekohaks on osutunud kodu ümbrus kõigi oma esemete ja nähtustega. Aga ka looduskaitsese ja muinsuskaitsese on alad, mis tihedalt on seotud regionaalse uurimistööga kõige detailsemas ulatuses, nii selle tulemuste kui üldise ideoloogia seisukohast. Matkamine ja turism kodumaal on veel üks ala, mille otstarbekas sisustamine ilma regionaalse informatsioonita ei ole hästi mõeldav. Teisest küljest ka kodu-uurija ise saab hästi teotseda ainult matkates, võrreldes ja arendades ning teritades oma vaatusvõimet.

Seega pole kodu-uurimistöö mitte ainult teoreetiline tähendus, huvialalise ning arendava teotsemise mõttes koha peal, puhtteadusliku uurimise mõttes üldiselt, vaid see on tegevus, millel on suur rakenduslik väärtus. See väärtus tõuseb, mida kaugemale ja mida sügavamale suudetakse arendada tööd ennast.

Senine kodu-uurimistöö on saavutanud materiaalseid tulemusi selles mõttes, et on olemas teatud regionaalne ülevaade; mitte vähem ei tule hinnata formaalseid tulemusi kogemuste näol, mida saab arvestada edaspidi, ja asjaolu, et on välja kujunenud teatud arv isikuid, kes sel alal omavad vilumusi või vähemasti arusaamist ja huvi. Seega on tekkinud rida tõhusamaid eeldusi edaspidiseks tööks¹⁰⁾.

A. Luha.

10) Ainelised ja organiseerimistehnilised küsimused on käesolevas kirjutises kõrvale jäetud.

KIRJANDUSE ÜLEVAADE.

Jakob Liiv: *Revolutsioon II*. Noor-Eesti Kirjastus, Tartu, 1937. 108 lk. Hind 2 kr.

Omaval ajal moes olnud mõtteluulelised, allegoorilised lugulaulud tunduvad praegusaja maitsele anakronismidena. Meid ei veetle enam nende lai, ülev, fantastilise või müütilise minevikuga teotsev käsitluslaad ega nende üldtõdedesse takerdud õppeluuleline tendents. See on minevikukunst, mitte ükski meil, vaid ammu varemini ka Läänes. Jakob Liivi piibliainelise „Revolutsiooni“ õigustuseks või vabanduseks olgu öeldud, et see tahab olla, nagu vihjab „Avasõnagi“, ühe läbikäidud arengujärgu lõppverstaapiks kõiges selle heas ja halvas, kusjuures meie uema luulekunsti tehnilise nõtkuse ja elamusliku subtiilsusega harjunud silm kaldub nägema tolles minevikukunstis eeskätt puudusi, olgu see ehk ülekohtunegi vana kooli elutunde seisukohalt.

„Revolutsiooni“ teine osa käsitleb Kaini-motiivi mõnesuguste kompositsiooniliste vabadustega. Kaini kujutatakse kui rahvapõlvede esiisa, kultuuride loojat, viljastavat „algust“. Kaini isaks Liiv teeb rahvapärase loogika varal Lutsiferi, Kaini naiseks niisamasuguse loogika varal — ta enese õe Ade. Kahjuks ei pääse Kaini ja Lutsiferi kujusse kätkeda tahetud mässulise, kuid viljastava, n. ö. „positiivse kurja“ idee kuigi hästi mõjule. Seda rikuvad laiaks lallatud, kõrvalise tähtsusega episoodid. Eriti ohtrasti on neid naistevõrgutamise motiividel. Oma naiivsete argumentatsioonidega muudavad need loo tihti koomilisekski, näit. episood Saatanast, kes oma sarvede varjamiseks naistekimbutamisel kasutab kõrvuni ulatuvat turbanit, jms. Liivi fabuleerimislaad on üldse kaunis lihtsakoeline. Peamiseks soolaks ta lugulaulus on ohtrad elutarkuse sententsid, allegoorilised vihjamised inimelu seadustele üldse, ka nende tänapäevases tähenduses. Loogika on kõikjal naiivselt ratsionalistlik, umbes selles laadis, mis „imelikku“ tänapäeva-inimesele suupärasemaks, loomulikumaks püüab seletada, kuigi seda segatakse sealsamas kõrval ehtsaima maagiaga.

Aga olgugi kompositsiooniline külg žanri iseloomu tõttu ka kui kriitikale-meelitav tahes, just sõnastuslik ja meetriline külg teoses on see, mis kõige raskemini paljastab loule mittekuluvust meie aega. Selgesti ja valusalt tunneb, kuidas öeldavat on kistud viiejalalise jambi liistule tuttava auketäitvate abisõnade tulva abil („Nii räägib Kain n ü ü d vaikel toonil siin...“, lk. 88 jt.), riimi saamiseks üksteise otsa lükitud häda-sünonüümide abil („Siin tarvis alusmüüriks panna kaljud, / ehkki nad lõhkumisel kõ v a d, v a l j u d...“, lk. 93, „Lea võta kohe oma sülle, r ü p p e, / tee nõnda minu selga julge hüpe...“, lk. 81, jt.), kulunud ühe- ja kahesilbiliste täisriimidega (siin — piin, nüüd — süüid, pea — tea jne.), kvantitatiivselt sobimatute silpide aktsentueerimisega (... maa-äla, ... puumäjad, Aanõki... jne.). Sõnastus on järellärkamisaegne ('jampsitund', 'süütaus', 'vaimutiivad', 'õnnehommik koidab', 'seal lõõmab ükskord vägev armulõke') vahel sekka ka üllatavate laenudega moodsast terminoloogiast ('resolutsioonid kokku säeme', 'moodne kavaler', 'absoluutne tõde'). Esineb ka värsijala lonkamist, seda siiski harva.

Teatud oma lugejaskond sellel laadil aga on: vanem, vormi suhtes vähenõudlikum, siinsesse sõnastuslaadi isegi armunud, fantastilis-ratsionalistlikust faabula arengust kaasastav. Lugejaille, kes tahavad eeskätt „...oma silmi seletada ja kodupinnal käia lihtsat rada...“, nagu seda „Revolutsiooni“ autor eessõnas ütleb iseenele kohta, pääseb käesolev teos muidugi südame lähedale.

E. Raudsepp.

Aleksei Rannit: **Akna raamistuses**. Esimesi värsse. Kirjastus „Sakalas“, Kaunas, 1937. 87 lk.

Pealiskaudsel vaatlusel paistab selle noore autori luuletuskogus olevat julget sära, omapärast haprust ja sügavustki. Lähemal tutvumisel osutub see aga sõnade ja fraaside vaabaks üldiselt käibivatel meeleoludel. Uduste ning kulunud sümbolite varal laulab debüütant poeedi kutsumusest, hingest, surmast, kurbusest, armastusest ja ülistab Leedut (kogus on mõningad tõlked ka leedu luulest). Säärased laiakstallatud mõisted nagu „hing“ (umbes 24 luuletuses!), „silmad“, „süda“ jt. on autorile head küllalt, et katsuda oma „laulule“ sügavust anda. Ja ülespuhutud traagika, elamuste udusus ja poolikus kipuvad vägisi Ranniti teatavat andekust hoopis varju jätma.

Julged ning kauged, aga tabavad võrdlused ja üksikud detailid („Ja kui koitudev kollane mesi / katab kevadest õitseva maa“, „Vihma pikki ja teravaid okkaid / näen läiklemas pargi udus“ jne.) on need, mis noorel autoril õnnestuvad. Kuid ka ainult need. „Suure inspiratsiooni“ tiivalöögid on vintsutanud ebakindlat sulge siia ja sinna; detailid ei löö mitte ühes suunas, vaid rabavad huupi. Puudub kindel käsi üksikpiltide vaoshoidmiseks ja ühtluse väljasulatamiseks. Luuletusi näib vahel kandvat puhtalt sõnade võlu, seepärast lendavadki detailid igasse ilmakaarde laiali. Oleme aga luuletajalt õigustatud nõudma distsipliini nii sisus kui vormis.

Sisulist laalivalguvust sekundeerib vormi-edevus või -lohakus. Keel takerdub literatuursusse ja vahel peaaegu vigaseks väänamisse. Riimiraskustest hüpatakse üle irdriimide või üldse mitte riimuvate lõpudega (kuld — üll, maod — maet, näod — käed jne.). Rütm on šablooniliselt kistud enamasti daktüülilisele meetrumile.

Kuid see ei tähenda, et luuletustel poleks absoluutselt vormilisi vourusi. On neidki, kuid puudused on silmapaistvamad. Me võiksime teatud tunnustusega tervitadagi ühte „noort algajat“ (nagu tavaliselt!), kui mitte Rannit ise ei võtaks sõnad suust. Nimelt kaunistab raamatut peale punaste initsiaalide veel pentsik „saatesõna“. Selle pealkirja all toob autor ära mõned sõnavõttud, kus on riivamisi kõneldud temast, ja kombineeritud väljavõtted H. Talviku, A. Alle, A. Adsoni, H. Adamsoni, J. Oengo ja Liudas Gira isiklikkudest kirjadest, kust kiitust võiks välja lugeda. See eneseülistus on piinlik üllatus ja üsna võõrastav ühe tõsise eestlase seisukohast. Kui selle vaimuga alatakse, siis alatakse halvasti.

Bernard Kangro.

Enn Kippel: **Kui Raudpea tuli**. Romaan Põhjasõjast. Esimene raamat. Noor-Eesti Kirjastus, Tartu, 1937. 329 lk. Hind 4 krooni.

Enn Kippel on kirjutanud uue ajaloolise romaani „Kui Raudpea tuli“. Selle esimene raamat koosneb kahest osast: „Talupoeg“ ja „Kuningas“. Romaani ajalooliseks taustaks on Põhjasõja sündmused; kirjanik käsitleb sedasama ainet, mida Mälkki oma romaanis „Surnud majad“.

„Kui Raudpea tuli“ algab proloogiga, milles antakse põgus iseloomustus raskeist ikaldusaastaist ja neile järgnenud näljaajast enne Põhjasõda. Esimeses osas kujutatakse talu, mõisa ja kirikla elu, kombeid ja vahekordi, talureile tehtavat sotsiaalset ülekohut, pastori variserlikkust ja mõisniku ja kupja jõhkrust ning toorust. Edasi käsitletakse esimeses osas Vene vägede ilmumist Narva, sissetungimist Virumaa piiridesse, hirmsat laastamistööd elanikkude keskel ja viimaste tapmist ja hoonete põletamist.

Teises osas kirjeldatakse Rootsi kuninga Karl XII saabumist laevadega Pärnu, tema edasilükkumist oma vägedega Tallinna ja lühikese peatuse järel edasiruttamist Virumaale, et piiri panna venelaste rüüstamistele ja päästa Narva kindlust vaenlaste käest. Teine osa lõpeb Rootsi vägede jõudmisega Jõhvi, mis on romaani peamiseks sündmustikukohaks, kus Vene väed saavad rängasti lüüa, pärast seda kui eesti talupoeg Ronga Tehvan on juhtinud Rootsi väed venelaste selja taha Pühajõe ääres.

Romaanis kujutatakse ühelt poolt ajaloolisi sündmusi, teiselt poolt Põhjasõja-aegset olustikku. Seega esineb teoses nii ajaloolisi kui kirjaniku fantaasia loodud kujusid, nagu see ajaloolises romaanis tavaliselt sünnib.

Ajaloolise romaani või jutustuse kunstiline külg on mitmeti suuremas ohus kui mõne teise kirjandusliigi oma. Põhinedes kas kaugema või lähema mineviku ainetikul, võib ta kergesti kalduda liigsele ajalooliste faktide protokollimisele, kaotades silmist kunstilise kujundamise nõuded. Sel puhul võib ta kergesti muutuda rohkem ajaloo käsitlemiseks kui saada kunstiteoseks. Säärase ajaloolise romaani näitena esineb E. Vilde „Prohvet Maltsvet“.

Ajalooline romaan kõib aga sattuda ka teise äärmusse. See sünnib siis, kui kirjanik annab oma fantaasiale liigselt vaba voli, arvestamata ajaloolisi, olustikulisi ja psühholoogilisi tõsiasju. Säärasel puhul on olukord veelgi halvem, sest teosel võib puududa nii ajalooline kui kunstiline tõde. Kõik võib muutuda võltsiks, nii ajalugu, elu kui kunst. Niisuguseidki näiteid leidub küllalt kirjanduses. Meie vanemas kirjanduses on mainitavad selles suunas A. Saali ajaloolised jutustused.

Kuidas on lugu ses suhtes E. Kippeli romaaniga? Et kirjanik omab tugevat ajaloolist närvi, siis on „Kui Raudpea tuli“ kaldumas esimesse äärmusse. Selles küübib liigselt esile ajalugu. Kuigi mitte enam niivõrd kui eelmises romaanis „Suure nutu ajal“. Ometi tikub siingi ajalugu kohati varju jätkma olustikku ja psühholoogiat, mis kahjustab romaani kunstilist tasakaalu. Ses mõttes kannatab eriti teose sisemine kompositsioon, kuna ajaloolised, olustikulised ja psühholoogilised põhisised ei ole kokku sulatatud üheks tervikuks. Ebakõlana tundub näiteks Tallinna linna magistraadi pika protokollisissetoomine ühenduses kuningas Karl XII saabumisega Tallinna.

Hoopis rohkem on õnnestunud romaani väline kompositsioon. Siin valitseb teose ülesehituses kindel sümmeetria. Esimest osa kannab peategelasena Ronga Tehvan, teist kuningas Karl XII. Nii peategelased kui ka kõrvalepisoodilised tegelased esinevad elavate ning usutavate inimestena nii oma elu sündmustekäigus kui psühholoogilises olemuses. Kõigiti usutava käsitluse saame ajaloolistest kujudest nagu Karl XII, Peeter Suur, Jõhvi pastor Kneiper, Viru-Jaagupi pastor tuttav kroonik Chr. Kelch jne., olgugi et mõned neist on iseloomustatud üksnes mõne joonega. Veel elavamad ja usutavamad on kirjaniku fantaasia loodud kujud, nagu Ronga Tehvan, tema tütar Imbi, mõisa kubjas Juhkum ja rentnik Hartmann, pisut kahvatuks ja verevaeseks jääb aga köster Hinno.

Ronga Tehvan on haarav oma mehisuses ja ürgeestlase iseloomus. Selles kujus on palju vabaduskirge, tööindu ja julgusmeelt. Tema tütar Imbi, õrn ja habras nagu ta on, pälvib sügavat kaastunnet oma üliinimlikus traagikas ja õnnetuses. Seevastu aga äratab kubjas Juhkum oma eljalikus tooruses ja metsikuses, niisamuti Kneiper oma variserlikkuses ja rahaahnuses ainult äärmist põlgust. Sümpaatse kujuna esineb Viru-Jaagupi õpetaja Chr. Kelch.

Kõigis neis kujudes on liha ja verd ja kuigi ühed kujud paistavad vahest liiga positiivsena, teised jälle liiga negatiivsena, siis ei lähe positiivsus või negatiivsus üle usutavuse piiride.

Enn Kippel on eepiline talent ja ses suhtes tugev anne. Rahulikult ja kindlalt areneb ta jutulõng, omamata erilist kirge ja tuld, välist pinevust ja põnevust. Teose meeleolugi on rahulik ja eepiline. Ometi ei mõju see nii, et romaani läheks igavaks. Juba ajalooliste sündmuste lahtirullumine üksi teeb teose huvitavaks, kõnelemata romaani sisemisest intriigist. Kõik see kõneleb kirjaniku tugevast ajaloolisest närvist ja vaatlusoskusest. Kui lisada, et Kippel oskab luua veel üksikuid haara- vaid ning meeldesõbivaid pilte, õrnu ja idüllilisi nagu jaaniõhtu ja Imbi ning Hinno armuidüllil kirjeldus ja jubedaid ning õudseid nagu Imbi häbistamislugu mõisas rehepeksmise ajal, tema asetamine kiriku häbi- pinki, mõisniku toores suhtumine oma talupoegadesse, Viru-Nigula kiriku hävitamine jne., mis kõik on kujutatud haaravais värvides, siis oleme saanud romaanis „Kui Raudpea tuli“ väärtusliku lisa oma ajaloo- lise romaani toodangule.

Sõnastusstiil ei ole Kippelil nii tugev külg kui kujude karakteri- seerimise ja miljöö kirjeldamise oskus. Ei saa öelda, et kirjanikul puu- duksid eeldused isikupäraselt häälestatud stiiliks, aga see on alles täiel määral välja kujunemata, olles kohati kohmakas. Üldiselt on Kippeli stiil mehine ja kindel, seejuures aga pisut kuivavõitu.

Kokkuvõttes on „Kui Raudpea tuli“ tüse teos oma aine ulatuslikku- ses ja avaras eepilises kujutamisiis.

J. Roos.

H. Raudsepp: **Lipud tormis**. Näidend kolmes vaatuses, seitsmes pildis. Eesti Kirjanikkude Liidu kirjastus, Tartu, 1937. 102 lk. Hind 2 kr. 25 s.

See pole mitte mingi uudislik küsimus, mille Hugo Raudsepp ase- tab ja millele ta lahendusi otsib oma uues näidendis „Lipud tormis“. Rea- listlikus kirjanduses alati olulist osa etendanud probleem miljöö mõjust üksikisikusse on meelitanud ka Raudseppa selles asjas oma sõna ütleva. Õigupoolest on siin küll raske veel mingit o m a sõna öelda, sest mõtte- suund, mille ajal Raudsepp küsimuse on asetanud, dikteerib juba ette ka lahenduse. Inimese tahe on tühine selle mõju kõrval, mida avaldavad aeg ja olud, ütleb mõttesuund, ja Raudsepale on jäänud üle seda ainult kor- rata, nagu selgub juba sümboolsest pealkirjastki.

Inimene on aja ja olude käes nagu lipp tormis, mida paisatakse siia- sinna, mis rebeneb, määrdub ja tuhmub. Miljöö mõju inimesse on sea- dus ja see seadus jääb üheks ning seksamaks alati, ainult inimesed oma tahtmistes võivad olla eri aegadel erisugused, nagu on seda oludki. Ja just inimeste ja olude spetsiifilist karakterit selle seaduse taustal Hugo Raudsepp rõhutabki.

Otse pörutavate miljööliste nähtuste leidmiseks ja kujutamiseks Raudsepal ongi valitud kõige tänuolikum aeg. Kirjutati aastat 1917, oli aeg, millal sõda juba üle kolme aasta suure järjekindlusega oli õnesta- nud põhja alt kõigil ennesõjaaegseil mõistetel ja veendumustel, millal märtsirevolutsioon märkis seni kuidagi veel püsinud välistegi vormide murenemahakkamist ja millal oktoobrirevolutsioon lükkas näilikult alati- seks ümber kõik vanad vormid. Oli aeg, millal kõik endised poliitilised, sotsiaalsed ja eetilised normid olid kõigutatud, uued aga polnud suutnud veel vähemalt rahva laiema is kihtides kuigi kindlalt ega ulatuslikult pinda leida. Laiale massile ei tundunud kohustuslikuna mitte mingi poliit- iline, ühiskondlik või kõlbeline põhimõte, laiale hulgale näis, nagu lii- guks kõik iseendast, või kuidas ütlebki Raudsepal Nekudassov: „Ei uhnem, sama poidjot! Venemaa iseendast liigub!“

Sõda ja revolutsioon tingisid, aga ühtlasi ka lunastasid ükskõik missuguse kõrvalekaldumise „tsaariaegseist“ normidest või isegi ükskõik

mäherduse roima. Nekudassovid võisid röövida, vägistada ja tappa, kuid seejuures end ometi tunda süütuna või koguni pühakuna. Lapseohtu tütarlapsed vägisi toppisid end kaela meestele, küpsed naised olid ühele abielunaiseks, armastasid teist ja soetasid lapsi kolmandaga, kes juhtus parajasti käepärast olema. Ja sõja lõpuks unistati polügaamiat saabuvat kui õnnistust.

Näidendi seitsmest pildist kolmes esimeses Raudsepp vaatleb aja ja olude mõju nii öelda meestepoleel, seejuures rohkem tähelepanu pöörates aja poliitilisele ilmele. Kolm järgnevat pilti on pühendatud eeskätt naistele ja kodule rõhuga eetilisel taustal ja viimse pildiga antakse resümees ajajärgu terviklikust karakterist.

Kodu ja välismaailma ja vastavalt sellele eetiliste ja poliitiliste vaadete käsitlemiseks ei ole Raudsepa sulg olnud kahjuks mitte täiesti võrdsest õnnelik. Esimeses kolmes pildis kujutatud eesti sõdurite tulek kodumaale eesti polku, rahvuslike ja kommunistlike vaadete kokkupõrge, distsipliini ja distsipliinilageduse heitlus — kõik need küsimused ilmestati ei kuulu sääraste hulka, mis autorit suudaksid tõsiselt kuumaks küttä. Ja et need pole sellised, siis on tulemuski suhteliselt kahvatum, kõik kolm pilti tunduvad kaunis pingutatuna, lõhestatuna ja vähesugestiivsena eriti neis osades, kus taotellakse pakkuda positiivseid mõtteid ja tegelasi. Kõigist kolmest kaks esimest seisavadki kindlamini jalul ainult seetõttu, et neis küllalt silmapaistvat osa etendavad paar ilmekalt nähtud negatiivset kuju, kolmandas need aga puuduvad ja see ongi kõige nukuteaterlikum kogu näidendis.

Alles neljanda pildiga alates on Raudsepp saanud võimalusi suuremas ulatuses tähelepanu pöörata oma tegelaste intiimsemaile elamustele ja alles siitpeale pääsevad tunnustatavalt maksvusele Raudsepa kirjandusvoorused nende tavalises kõrges väärtuses. Kuid küsimus ei näi siiski mitte seisnevat üksnes selles, et Raudsepale on lähem kujutada inimest ja intiimsete elamuste soojuses ja mitte poliitilis-ühiskondlike vaadete abstraktsuses, vaid veel milleski muus. Kui Raudsepp aja kõlbelist palet kujutades esitabki moraalse lagastumise äärmusnähte, siis ometi ses suhtes ei kaldu ta kunagi küsimusele lähenema moraalikohutuniku seisukohast. Poliitilisi ja ühiskondlikke küsimusi valgustades on ta aga tihti kohtunikupoosis, ja kui sellest ei võrsu just lausa tendentslikkust, siis ühekiulgsust küll.

Revolutsioon ei ole ju seletatav ainuüksi mõnesuguste kompleksidega (nagu kirjanik seda teeb Sonni puhul) või segaseis oludes tegevusvabaduse leidnud loomupärase kurjusega (nagu Mikulini puhul) või lihtsalt minnalaskva karakteripuudusega (nagu Nekudassovi puhul), vaid tal oli ka sügavamaid sotsiaalseid põhjusi, mida aga autor ei näita. Teiselt poolt polnud ka jõnkam talupoegade-kiht kaugeltki nii idealistlik, nagu Raudsepp seda taotleb näidata. Keskmise talupoeg oli tol ajal nakatatud spekulatsioonist, varjas vilja, põletas viina ja ei tahtnud tunnustada enam ühtki riiklikku võimu, ei Kerenski liberaal-demokraatlikku, ei kommunistlikku, ei Saksa ega Eesti oma. Ilmestati on sõjaaegset läbilõike-talupoega Raudsepa paremini tabanud näiteks Oskar Luts „Kalevi kojutuleku“ Pliuhkamis. Ühiskondlik-poliitiliste seisukohtade võtmist nii või teisiti võidakse nimetada maitseasjaks, kuid see viis, kuidas Raudsepp kujundab poliitilisi vaateid selles näidendis, ei ole igatahes mitte eeskujulikult kirjanduslik.

Kõige huvitavam on Raudsepp käesoleval korral oma sõnalise stiili poolest. Ta on taltutanud oma vaimukuste tulevärki, on muutunud lihtsamaks ja loomulikumaks, kuid seejuures jäänud mitte vähem põnevaks, kui ta oli enne.

O. Urgart.

Kimp näidendeid.

R. Sirge: **Äri huvides.** Näidend kahes vaatuses. 44 lk.

J. Jaik: **Sinep ja sool.** Näidend kolmes vaatuses. 96 lk.

A. Sepp: **Päikese poole.** Näidend kolmes vaatuses. 144 lk.

U. Ukukivi: **Lahutus enne abielu.** Ajakomöödia kolmes vaatuses, neljas pildis. 100 lk.

A. Mälk: **Vanakurja vokk.** Näidend kuues pildis. A. Mälgu novelli järgi lavale seadnud P. Sepp. 44 lk.

A. Adson: **Karu läheb mee lõksu.** Komöödia kolmes vaatuses (I vaat. 2-s järgus). 124 lk.

Autorikaitse Ühingu kirjastus, Tallinn, 1936.

Kalduetakse arvama, et meil ilmub liiga palju näidendeid. Selle rohkuse põhjuseks on turu nõudmine, millest arvatakse olevat tingitud meie näidendite madal kunstitase.

Kui on nõudmist, siis pole ju pakkumine sugugi mingi ebaloomulik nähtus. Läänud aastal olevat ilmunud üle kolmekümne algupärase näidendi ja dramatiseeringu.

Igas rahva- ja seltsimajas peetakse meil keskmiselt igal teisel pühapäeval pidu, mille eeskavas on peaaegu alati näidend. Kui arvata veel juurde kõigi muude pühade puhul peetavad peod, siis võib tõusta pidude hulk ühes rahvamajas aasta kestel üle kolmekümne. Et publiku alalisuse tõttu saab maal näidendit ette kanda ainult ühe korra ja kordamine võib küsimusse tulla vahest alles viieaastase vaheaja järel, siis piisab meie möödunud aasta näidendite toodangust hädavaevalt ühele maalavale. Meie rahva- ja seltsimajade arv võib olla umbes nelisada. Nad on sageli nii lähestikku, et pidude külastajaks on pooleldi sama publik. Headki näidendit ei saa seepärast mängida igas seltsimajas kord aastas. Nagu kogemused on näidanud, paarisaja-kordne ettekandmine aastas on näidendile juba väga suureks menuks. Mitmekesisuse, valiku ja vahelduse mõttes vajaks iga maalava seepärast mitu korda rohkem kui kolmkümmend näidendit aastas. Nõnda on ekslik liiga rohkeks pidada meie aastast näitekirjanduse toodangut — kui ei ole küllaldest tagavara endistest aegadest.

Näitekirjanduse kunstiline tase on teine küsimus. Seegi tuleks osalt panna pigemini meie näitekirjanduse vähesuse kui rohkuse arvele. Pole ka midagi imestada, et iga ilmunud näidend ei suuda rahuldada kunstinõudeid. Äpardumisi juhtub kõigil tootmisaladel ja parimailgi meistreil.

Võrdselt põhjustab meie näitekirjanduse kunstitaseme küündimatus näitekirjanikkude vähesus ja kogenematus. Vilunumaid näitekirjanikke on meil ainult mõned üksikud. Enamik on algajad või katsetajad sellel kunstialal, mis pealegi nõuab kahekordseid kunstnikuvõimeid: kirjanduslikke ja lavalisi. Nagu kogemused on näidanud, ei suuda aga meie vilunudki näitekirjanikud luua iga aasta uut väärtuslikku näidendit.

Nüüd mõni sõna ka pahamaiguliselt tarvitatavast nimetusest „turu nõuded“.

Enamik meie näidendite tarvitajaskonnast on maainimesed, nagu kirjanduse lugejaskonnastki. Kirjanduse suhtes on juba enam-vähem kadunud alalised lugejaskonna hurjutamised kunstimaitse puudumisega. On jõutud äranägemisele, et ka maainimesed oskavad lugu pidada väärtuslikust kirjandusest.

Näidendite suhtes aga on säilinud vaade, nagu ei nõuakski maainimesed paremaid lavaettekandeid kui palagani ja janti. Kusjuures unus-

tatakse, et maapidude külastajaks on samad inimesed, kes oskavad valida lugemiseks väärtuslikku kirjandust. Etteheited tarvitajaskonnale, kes nõudvat alaväärtuslikke näidendeid, on seepärast tugevasti liialdatud. Peamine viga seisneb siingi selles, et ei suudeta pakkuda tarvilikul määral väärtuslikku näitekirjandust. Maanäitetruppide juhatajad on päris hädas, et leida midagi ettekandmiseks sobivat.

Kerkib veel küsimus, kuivõrd võimalised on maanäitetrupid ette kandma väärtuslikumaid näidendeid. Aastat viisteistkümmend tagasi mängiti maapidudel tööpoolest lohakalt ega hoolitud näidendite valikul suuremat nende kunstiväärtusest. Tänapäev on asi seski suhtes väga palju paranenud. Maalgi leidub juba teatrikoolis õppinud näitejuhte. Ja teinekord tuleb mõni maanäitetrupi asjaarmastaja oma osaga paremini toime, kui mõni linnateatri kivinenud rutiiniga elukutseline näitleja. Kui mõne näidendi lavastamine maalavadele tekitabki tehnilisi raskusi, siis ei takista see veel korralikku mängu, mida ka tõsiselt püütakse. Ja tihti-peale valitakse ikkagi väärtuslikum näidend, kuigi seda ette kanda vahest on raskem kui mõnd janti.

Peamine puudus on ikkagi pakkumises ja pakkujais, aga mitte tarvitajaskonnas. Siingi valitseb meil töölistepuudus, aga mitte tööpuudus.

Allpool vaatlen üksikasjalisemalt mõningaid näidendeid. Enne katsun veel tõmmata mõnd joont nende üldilmest ja ühiseist puudustest.

Algajate puhul võib alata märgata, et nad oma töö on kirjutanud mõne menuka näidendi või tuntud näitekirjaniku eeskujul, kusjuures algajal puudub sügavam arusaamine näidendi kirjandusteoreetilistest nõuetest. Niisugune ebateadlik looming võib anda iseseisva väärtusliku kunstiteose ainult siis, kui autoril vaistliku kunstimaitsa juures on uudne ning hästikogetud aine. Tavaliselt tekib sedaviisi aga ainult keskpärane jäljend, eriti kui arvatakse piisavat üksnes tegelastiüüpide teisendamisest ja ideestiku kordamisest. Nõnda on H. Raudsepa „Mikumärki“ tekitanud loendamatu jälgendajaid. Üks niisuguseid akriitilise algaja žanri kuuluvaid näidendeid on ka J. Jaigi „Sinep ja sool“.

Teised algajad hoiduvad küll kirjanduslikke eeskujusid jäljendamast, kuid nad kopeerivad reaalelu — suutmata teha sellest kunstipärast valikut. Nende tegelaskujud jäävad ilmetuks ja sündmustik laialivalguvaks. Näitena olgu mainitud R. Sirge „Äri huvides“.

Kolmandad suudavad teha juba maitsekama valiku elunähtustest, kuid nad ei küüni veel süvenema tegelaste hingeellu, mistõttu nende tegelaskujud jäävad pealiskaudseks.

Dialogi rakendusega tullakse toime üsna rahuldavalt. Kaunis laialdaselt tarvitatavaks on saanud nõnda öelda aasiva dialoogi meetod, mis seisneb selles, et vastukõneleja oma repliigis haarab eelkõneleja sõnasabast kinni ja annab sellele tabava vastuse, millele järgneb omakorda veelgi ületrumpavam repliik jne. Seesugune rakendusviis võimaldab päris vaimukat dialoogi. Juhtub siiski sageli, et autor säärase dialoogi puhul satub hasarti ja kaldub ainest kõrvale, lastes tegelasi lõõpida puhtalt lõõpimise enese pärast. Ka on aasiv dialoog oma vaimukusest hoolimata siiski teatud šabloon, mis ei võimalda anda kõnelustele küllalt sisukust.

Vanemad näitekirjanikud on kunstivõtteis küll teadlikumad, kuid kasustavad neid pahatihti kergel käel maneerina. Võetakse aktuaalne probleem, mõni menukas, aga šablooniline intriigikombinatsioon, joonistatakse üsna ilmekaid tegelastiüpe jne. Ei läbета aga süveneda millesegi küllalt põhjalikult, et liita kõik kokku üheks orgaaniliseks tervikuks. Nõnda juhtub kergesti ka seda pahet, et teose üksikelemendid on olemuselt kokkusobimatud ega võimalda ühtlast kunstiteost ka põhjaliku viimistluse puhul. Seda laadi näidendeid on A. Adsoni „Karu läheb mee lõksu“.

R. Sirge: Äri huvides. See pisinäidend annab tõetruu lõigu argielust, aga ilma selektsioonita. Ka realistlik kunstitoode peab olema valimik elunähtustest. Kõnesolev näidend aga on fotopilt, koopia. Kusjuures ei käsitleta mingit probleemi ega esitata ühtki terviklikku inimekuju. Antakse ainult pildike agulikaupmeeste tühisest näaklemisest ärilise võistluse puhul.

Leidub mõningaid tabavaidki tähelepanekuid rahvaelust, kuid torakab silma ka tarbetut sõnategemist ja mitte just eriti vajalikke tegelasi, mis niisuguses pisinäidendis tunduvad küllalt koormava liiglihana.

Selles teoses pole küll lausa rikutud kunstinõudeid, kuid ta ei küüni siiski kunstitasemeni.

Juhan Jaik: Sinep ja sool. Juba tegelaste nimestik osutab selle näidendi ilmset tendentslikkust. „Magister (või „magiister“, nagu argoostab seda Jaik). Linnadaam maal.“ „Ülikoolis olnud. Ise teadev naine.“ „Ajakirjanik pealinnast. Kõhnetukasvuline shimmi-poiss.“ Jne. Autori südamel-pakitsev vimm linnaharitlaste vastu surub end vägisi esile neis väljendites.

Näidendis esinevad taluperemehed ja peretütred-perepojad on „Mikumärdi“ tüüpide labased jäljendid. See on ühiskondlikule tellimusele ja näidendite-puudusele lausa spekulatiivne sepiitus, kus ei võeta vaevaks süveneda mingisse probleemi. Puhtakujuline külajant, millel pole mingit kirjanduslikku ega lavalist väärtust.

Selle jandi moraal on: kõik kirjaoskajad perepojad asugu aga romaane kirjutama, ja miljonilised auhinnad tulevad hõlpsamini kui kapsakasvatusest. Näidendis jagab autor isegi väga ennastpaljastavaid luuletamisretsepte. Autori puhul, kelle kriitikavõimetus on lubanud teda avaldada sellist tööd nagu „Sinep ja sool“, pole küll midagi imestada, kui ta usub, et talupoiss võib kirjutada auhinnaromaani. Ja küllap nii mõnigi külapoiss kirjutakski parema teose kui kõnesolev näidend.

Arnold Sepp: Päikese poole. Vastandina J. Jaigi „Sinepi ja soola“ sarnaseile kirjandustooteile, kus võhiklikult materdatakse ülikooliharitlasi, „Päikese poole“ süveneb analüüsima haritud poja ja taluperemehes-isa vahet.

Lõbutsev üliõpilane muutub oma sõtsemehe aedniku kasutütrese armudes töökaks ja lõpetab ülikooli põllumajandusteaduskonna. Armumist kui töökusele ergutamise tegurit pole küll näidendis põhjalikumalt käsitletud. Aga see omaette keerdküsimus esineb siin ainult kõrvalprobleemina, millele kui antud eeltingimusele toetub draama intriigi.

Draama peaprobleemiks on konflikt isa ja poja vahel. Isa unistuseks on, et poeg naiks naabertalu peretütred, mistõttu liituksid kaks sugukonna suurtalu karjamõisaks. Poeg toimib oma südamesoovi järgi ja — abielludes sõtsemehe kasutütrega asub linna aednikuks.

Isa ja poja vastuolu on edasi antud mõõdukas ning asjalikus toonis. Mõlema teguviiside motiividesse on süvenetud psühholoogiliselt. Autori sümpaatia kaldub küll poja poole, aga tendentslikku halvustamist ei väljendu ka isa teguviisi suhtes.

Parajasti kui isa on otsustanud ära leppida pojaga ja kutsuda ta tallu tagasi, saabub sõnum, et poeg on saanud surma linnas auto all. See täiesti põhjendamatu lõpp mõjub pauguna luuavarrest, rikkudes kõvasti midu päris korraliku näidendi väärtust.

Suurperemees on hästi õnnestunud originaalne kuju, joonistatud tõsielulise asjalikkusega. See pole karikatuurid šabloonkuju, nagu neid „Mikumärdist“ saadik jälgendatakse tosinate kaupa.

Näidendis on mitmeid üsna ilmekaid kõrvaltseene — nagu ostja tüüpiline irisemine poes, kaitseliidupealiku ja kordniku vastastikune

luiskamine oma rännuelamustest jne. Kohati need vahest paisuvad küll liiglihaks, aga see on hõlpsasti kärbitav.

Maalavadel on see näidend hõlpus lavastada ja mängida.

U. Ukukivi: Lahutus enne abielu. Siin kohtame ameerikalikku kinofarssi, milles ei pretendeeritagi tegelaste teguviiside põhjendamisele. Armumine tekib esimesest pilgust või paljast nime kuulisest juba. Niisama kergesti toimuvad ka lahutused. Pole mingit rõhku pandud tegelaste karakteriseerimisele, rääkimata juba nende hingeelu kujutamisel. Etteasteis ilmuvad tegelased kohale peaaegu alati juhuslikult, nagu autor heaks arvab lasta neid tulla janti tegema. Nad on täielikud automaadid või mannekeenid.

Paljukulatatud farslikule isikute äravahetamisele toetub ka selle jandi keerdsõlm.

Kirjanduslikust ja lavakunstilisest väärtusest ei saa selle näidendi puhul olla juttugi. Ladusast sündmustikust hoolimata julgeksin sellist janti tema kerglase ning tühise sisu tõttu vaevalt soovitada isegi kõige vähenõudlikumail naljaõhtuil ettekandmiseks.

Raamatu kaanel ja lõpus seisab rasvase trüügiga: „Lahutus enne abielu“ tunnistati 1936. a. sügisel „Draamateatri“ poolt korraldatud näidendite võistlusel žüriile saadetud 33 näidendi hulgast paremaks ja määrati selle autorile ergutusauhind.“ Jääb aina hämmastuda, kui mõelda, missugused pidid küll veel olema need teised 32 võistlusnäidendit!

August Mälgu näidendis „Vanakurja vokk“ saab sulane Toomas teenijalt Lailalt kõhkleva naitumisoosoleku. Ameerikast saab rahakas perepoeg Juuljus. See uljas praalija meelitab ära Tooma pruudi. Kättemaksuks uputab Toomas tormi ajal kalapüügil Juuljuse merre, teeseldes õnnetust. Roim jääbki saladuseks, kuid Toomal tekivad südametunnistuspiinad, mida eriti süvendab asjaolu, et ainsa pärija kaotanud peremees tahab pärandada talu Toomale. See heategu teeb Toomale olukorra talumatuks ja ta otsustab lahkuda, vihates kõigest hingest Lailat, kelle kergemeelsuse pärast ta teostas roima.

Pisinäidendina see draama ei püüagi pakkuda põhjalikku esitust mitmesuguste erilmeliste tegelaste olemusest. Ülesandele vastavalt on lepitud üksnes peategelase Tooma hingeelu süvendatud väljajoonistamisega. Teiste tegelaste karaktereid kujutatakse ainult niipalju, kui see on vajalik peategelase teguviisi motiveerimiseks. Kergemeelne Laila ja praalija Juuljus on niisugustena parajal määral oma kohal. Peategelane Toomas pole mandunud kurjategija, vaid enam-vähem tavaline inimene, kes saab roimariks erilise olukorra tõttu.

Selle draama dostojevskilik probleem on analüüsitud tõetruudust sugereeriva põhjalikkuseni.

Sõnastus on Saaremaa murrakut jälgendav, lihtne ja asjalik, kuid tabavalt tegelase hingeseisundit väljendav.

Näidendi arvukas piltide-hulk nõuab lavastamisel teatud määral tööd, kuid täpsed juhised ja plaanid raamatu lõpus võimaldavad selle tagajärjekat teostamist ka maalavadel.

Artur Adsoni „Karu läheb mee lõksu“ pakub retsepti sinisukluse vastu. Perekonnaelu pahet nähakse selles, et naine tegeldes seltskonnas jätab lohakusse kodu. Niisama lihtsajooneline kui vea kindlakstegemine on ka selle radikaalne parandamine. Probleem lahendatakse armukadeduse abil.

Enamik näidendi sündmustikust on pühendatud pahelise olukorra kujutamisele. Kuid mitte niivõrd pahe põhjuse analüüsimisele kui a priori tunnustatud tingimuse veenda-taotlevale põhjendamisele. Autor näikse nagu kartvat, et ei taheta jaatada tema vaadet, kui kahjulikult

mõjub naise seltskondlik tegevus perekonnaelusse. Tõenduseks tuuakse propagandalikult otsitud argumente, karikeerides tegelasi tihtipeale uskumatuseni.

„Tegelanna“ meest lastakse paista abituu hädavaresena, kes ei oska isegi teed keeta ega muna käes hoida. Ta katab oma veluurkaabuga teekannu soojuise säilitamiseks, tarvitab (klaasiga) pilti teekannu aluseks ja kiivatab magamistoa jalavaibaga munasodi põrandalt. Teenija räuskab peremehega ja perenaiseaga nagu turunaine.

Vastandina tegelannale kujutatakse kodust naist imeagarana. Ta laul on kõik kodumaa toidusordid, mis saabuavad koha peal vastavais maanurkades valmistatult nagu mõnele ameerika miljonärile. Ta õmbleb ise endale kleidid, teeb söögid, koristab maja, kultiveerib aeda nagu aianduse eriteadlane ja orienteerub maailmakirjanduse parimais ja moodsamais tooteis. Naisküsimuse probleemid on talle selgemad kui akadeemilise haridusega „tegelannale“. Kõige selle tarkuse omandamiseks leiab ta mahti vajamata alalist teenijatki oma laiaulatuslikus majapidamises.

Ja ometi selle ideaalse naise mees istub kõik vaba aja klubis. Mis pärast? Seepärast, et teisiti ei suuda autor toime tulla tendentsliku näidendi sündmustiku arendusega. Tarvis on lasta tegelanna meest hakata käima seda „kodukana“ külastamas, et äratada kiivust nii tegelannas kui ka kodukana mehes.

Nende kahe abielu lahkkelide keerdsõlme lahendab 14-aastane kooliõpilane, kelle käes see toimub väga lihtsalt. Autor katsub küll end õigustada väitega, et see plika on „moodne laps, sugulane Lia-Miale „Iluduskuningannas“. Kes teab ja otsustab rohkem kui ta aastad seda põhjustaksid.“ Kuid teiste juhuslikkusele ja liialdusele rajatud kombinatsioonide hulgas ei mõju seegi erakordsusega põhjendamine enam veenvalt.

Maha arvatud ebausutav arukus, on plika üsna ilmekas tegelastüüp. Siin avaldub Adsonile omane oskus jälgida teraselt alaealiste elu. Plika temperamentne ning mõtteteterane kaju on elulähedane, kuigi ta kalkulatsoonivõimelisust on autor liialdanud.

Farslikkude liialduste kõrval on komöödias mõningaidki sisukaid mõttekilde. Sõnastus on kaunis elav ja dialoog küllalt tabav, võimaldades ilmekat mängu. Nõnda omab see komöödia vähemalt lavalist väärtust.

A. Suik.

Hindrik Prants: **Minu elukäik**. Mälestusi ja pärimusi. Eesti Kirjanduse Selts, Tartu, 1937. 254 lk. Hind 2 kr. 50 s.

H. Prantsu „Minu elukäik“ on oma laadilt ja sisult teatud määrani sarnane A. Jürgensteini, M. Martna ja A. Kitzbergi mälestustega. Kuulub ju Prants samasse generatsiooni ja tema mälestused ulatuvad vähese aastatevahega tagasi samasse aega, mida käsitlevad Martna, Jürgenstein ja Kitzberg. Need on esimesed aastad pärast uut talurahvaseadust, õigupoolest ülemineku-aeg teorendilt raharendile. Küla-ühiskond elab edasi endiste, teoorjuse-aegsete tavade ja harjumuste järgi, niisamuti liigub endistes raamides ka küla majanduslik ja vaimne elu. Priiislaskmine ja pärisorjuskki on rahva pärimustes alles elavad ja värsked. Sellesse aega ulatuvad tagasi kõigi nelja autori lapsepõlve-aastad, ometi on iga autori käsitluses erinevaid seisukohti, nagu ka kirjeldatava aja olustik iga autori sünnikohas näitab üksikasjus palju erinevusi. Martna on terav ühiskonnakriitik; Kitzberg on tähelepanelik vaatleja, kes oma mälestuste taustal elava sulega joonistab inimesi, ühiskonnakriitika ei ole tema ala; Jürgenstein on osav analüüsija ja olustiku hindaja, niisamuti annab ka tema huvitavaid inimtüüpe. Tagasihoidlik ning „ajaloolise närviga“ Prants annab eeskätt ajaloolisi pärimusi, kuna tema kaasaetatud aeg saab elavaks üksikasjade esitamise ja iseloomustamise kaudu.

Prants on andnud oma mälestusteraamatule nimeks „Minu elukäik“; ometi on ta oma elukäigu kirjeldamises, mis ulatub käesolevas raamatus kuni 1883. aastani — autori 25. eluaastani —, väga tagasihoidlik, pühendades suurema osa sellest oma aja üldolude kirjeldamisele oma kasvukohas. See on seletatav autori tagasihoidlikkusega oma isiku suhtes ja „külgesündinud ajaloolise närviga“. Tagasihoidlik on ta ka lapsepõlve-mälestustes ilutsemises, mis on sellistele mälestustele tavaliselt iseloomulik, kuigi suhtub oma lapsepõlve kodusse sooja südamega ja tunnus-tava lugupidamisega. Siingi laseb ta oma sulge juhtida „ajaloolisest närvist“, nagu ta sageli oma ajalooarrastusi nimetab. Kui ta näit. kirjeldab oma lapsepõlve töid ja tegevusi, olgu see siis karjaskäimine, lastehoidmine, tulenäitamine või muu, siis ikkagi selle mõttega, et näidata, kuidas kirjeldataval ajal lapsi kasvatati, missuguseile töödele neid sunniti jne. Tema enese isiklikud elamused jäävad sealjuures kõrvale, ta on ainult ajalooliste nähtuste kandja. Isegi oma karjapõlves lauldud rahvalaulud, kombat ja nõidumised toob ta ära selle põhjendusega, et nad — ajaloole kaotsi ei läheks.

Niisugused ajaloolisest vaatenurgast kirjutatud mälestused annavad palju objektiivset materjali autori sünni- ja kasvukoha olude illustreerimiseks läinud sajandi teise poole algul. Aga autor läheb veel palju kaugemale, esimeses kahes peatükis esitab ta põrimuste põhjal isa ja ema poolt esivanemate perekonnaloode, mis ulatuvad tagasi kuni Põhja-sõjani. Sealjuures tõmbab ta üldisi jooni kodukoha ja Vastseliina kihelkonna ajaloost ja kirjeldab talupoegade elu pärisorjuse ajal.

Oma kasvuaast valgustab autor laiemalt tolelaegse külla majanduslikku elu, tööviise, tootmist ja koduseid elamistingimusi. Need on üldjoontes samad mis mujalgi, kuid üksikasjus ometi küllaltki erinevad. Kodune viinapõletamine ja selle vedu salakaubana Pihkva kubermangu on ehk vanim salakaubitsemine; Viru rannas tol ajal vist küll nii laiaulatuslikku salakaubitsemist ei tuntud. Niisamuti ei leidu teiste autorite mälestustes märkusi käsikivil jahvatamise kohta läinud sajandi 60-ndail ja 70-ndail aastail, kuna Prantsu kodukohas see näib olevat olnud tavaline.

Huvitava ülevaate annab Prants Vastseliina usuelust ja vennastekoguduste tegevusest, millest on järele jäänud käsikirjaline omamoodi memuaarkirjandus „Velliste ello-käike“ ja „Taevakirjadega“. Edasi leiavad valgustamist koolielu areng ja usuvahetamine autori kodukohas.

Mälestusteraamat lõpeb autori siirdumisega Tartu 1883. a. ja vanavarakorjamis-reisiga Setumaale. Raamatu järelsõnas öeldakse, et selle ainukese kõitega lõpevadki Prantsu mälestused. Tal olevat küll kavatsus olnud esimesele kõitele veel kaks lisaks anda, kus käsitlemist oleks leidnud autori hilisem elukäik, kuid surm tuli vahele. Sellest on tõsiselt kahju, sest autoril on mineviku nähtuste erapooletuks kirjeldamiseks silma ja osavust. Käesolev köide on väärtuslikuks lisaks meie vanema põlve memuaarkirjandusele.

J. Parijõgi.

Kaks memuaarteost.

Ed. Grosschmidt: **Suures heitluses**. Sõjakirjanduse seeria I. Maailmasõja memuaaride sari nr. 2. Noor-Eesti Kirjastus, Tartu, 1937. 420 lk. Hind 4 kr.

A. Bellegarde: **Minu mälestusi Eestimaa kubernerina**. Marseljee-
sist internatsionaalini. I sari. K/ü. „Loodus“, Tartu, 1937.

Ed. Grosschmidti seekordsest raamatust „Suures heitluses“ on ehk tubli kolmandik memuaarteos, aga üle poole sellest on referaat mõningaist Maailmasõda kirjeldavaist ja teiste autorite memuaarteoseist. Memuaaride sellisel kombel koostamine ongi mõjunud kõige

halvemalt raamatu ühtluse ning tervikluse: lugejana tahaks saada kas Maailmasõja üldülevaadet, nagu seda E. Grosschmidt pakub lk. 53—191 ja reas teisteki peatükkides, mis on ilmselt kas teistest raamatuist või teistelt isikuilt kuuldu ümberjutustus. See osa on veidi kuiv, oma jutustusvoolus sageli tõkestatud, tihti kahtlusi ja küsimusi tekitav sündmuste tõelise seose ja nende põhjuste suhtes; mõnes peatükis, mis näikse olevat koostatud suusõnalisil andmeil, tekitavad tõsiasjadki üsna suuri kahtlusi, nagu sellest toon hiljem näiteid. Märksa värskemad, elavamad ja seega ka huvitavamad on aga need peatükid, milles E. Grosschmidt piirdub oma isiklikkude sõjamälestustega. Olgu siis, et autor jutustab, kuidas teda noorukina kaasa kiskus Tartus Maailmasõja esimeste päevade sõjavaimustus, kuidas ta kodunt põgeneb ja vabatahtlikuna sõjaväkke pääseb ja kuidas Soomes olles oma sõduriõppuse õiendab. Veelgi elavamalt on kirjeldatud, kuidas autor sõdurina tuleliinile viiakse, oma esimese tuleristse saab, kuidas ta haavatuna tagalasse siirdub, siis lipnikkudekooli pääseb, ja sealse kolmekuuse õpingu mälestused. Võrdlemisi reljeefsel on autor kujutanud, kuidas ta noore lipnikuna siirdub Riia rindele, ja sealseist lahinguist osavõtt. Nende viimatinimetatud peatükkide vahele kiilutud palad, mis kõnelevad Vene tagalast ja revolutsiooni arengust, on aga jälle üldlaadilised, targutavad, tsaariaegse noorema ohvitseri tavalisest mentaliteedist kantud ja selliseina küllaltki lamedad, ning tundub, nagu oleks autor nad vaid selleks raamatusse paigutanud, et oma isiklikkude memuaaride elavust eriti esile tõsta või jälle raamatut suuremaks paisutada.

Niisama üldsõnaliseks ja pinnapealseks osutuvad ka kõnealuse raamatu viis viimast peatükki, mis kõnelevad soldati õiguste deklaratsioonist, Kerenski surmapataljonist, eestlaste osast Maailmasõjas ja kindral Kappelist, Vene valgete vägede eestlasest-ülemjuhatajast.

Eriti viimase peatüki ekslikkus, vildakus ja Vene valgete monarhistlik tendents, mis esinevad raamatu pea igas reas, irriteerivad ja ärritavad teadlikumat eesti lugejat. Seepärast lubangi enesele käesolevas arvustuslikus märkuses juhtida tähelepanu neile eksimustele, mis leiduvad kindral Kappelist kõnelevas peatükis, sest nende ridade kirjutajal on kasustada isiklikud mälestused kohtamistest Kappeliga, Tartu Eesti tagavarapolgu endise ülema polkovnik Rosenbaumi päevik ja suusõnalisel andmed minu viimaselt käskudetahtlalt ohvitserilt, kes minust 1919. a. märtsis lahkudes tegi kaasa kindral Kappeli armee jäänustega taganemise kuni Hiina piirini. Kolme eespoolmainitud allika põhjal olgu siin õiendatud, et Kappel ei olnud 1917. a. polkovnik, nagu kirjutab E. Grosschmidt (lk. 408), vaid 1918. a. juunis-juulis kohtasin ma Kappelit veel kapteni pagunites. Ta oli parajasti astunud Vene asutava kogu liikmete valitsuse nõndanimetatud „rahvaväkke“. Kapten Kappel jättis mulle energilise ja ettevõtliku ohvitseri mulje, kes aga oma rahvuslikusse päritolusse suhtus andeksandmatult ükskõiksel, olgugi et ta ei eitanud oma eesti sünnipära. Sama Kappel tungis esimesena oma rooduga Kaasani, kuhu enamlased olid evakueerinud oma kullatagavarad, ja koos puhttšehhi polkudega toodi vallutatud linnast enamlaste kullavaru, umbes 650 miljonit kuldrubla. Selle kangelasteo eest ülendatigi kapten Kappel 1918. a. suvel otse polkovnikuks. Ei tekkinud ka Omskis mingit ülevenemaalist valitsust, kes oleks nimetanud kindral Boldõrevi rahvaväe ülemjuhatajaks, nagu kirjutab E. Grosschmidt oma raamatu samal 408. lk., vaid Omskis kukutati see Ufas 1918. a. septembris tekkinud ülevenemaaline valitsus, kes oli nimetanud kindral Boldõrevi rahvaväe ülemjuhatajaks, ning sealsamas Omskis areteeriti see kindral ja koguni pagendati Venemaalt.

Ei ole Kaasan kunagi olnud Volga-maade pealinnaks, nagu väidab E. G. lk. 409; samuti on ekslik ilmselt Vene monarhistidelt saadud E. G. teinegi väide: „ka Kaasan ei või kaua vastu pidada, kuna tšehhi polgud.

harjudes võitlust pidama ainult raudtee lähikonnas ja soomusrongide toetusel, ei suuda püsida kaevikuis ja ähvardavad ära minna“ (lk. 411). Esi- teks ei olnud seal mingeid soomusronge. Teiseks kõik tšehhide poliiti- lised kui ka sõjaväelised juhid kinnitasid tol ajal alati ja kõikjal, et nemad tahavad enestele Siberi kaudu teed murda, et siirduda appi liit- lastele ja hiljem sealt jõuda oma kodumaale. Tšehhid tahtsid vaid oma seljatagust kindlustada ja kui siis peale tšehhide poolt Samaara valluta- mist Samaaras tekkis Vene asutava kogu liikmete valitsus, siis olid tšeh- hid küll valmis — vastavalt oma Pariisis asuva, liitlaste tunnustatud valitsuse poolt antud korraldustele, millise valitsuse eesotsas seisis prof. T. G. Masaryk — uut demokraatlikku võimu toetama seni, kuni see suu- dab iseseisvalt püsima jääda.

Kindral Dieterichs määrati Omskis Vene vägede ülemjuhatajaks mitte kohe peale kindral Boldõrevi pagendamist, vaid alles hiljem; seda tegi Koltšaki valitsus selles lootuses, et kindral Dieterichs kui tšehhide endine ülemjuhataja, kelle tšehhid olid enamlaste võimuloleku ajal avas- tanud Kiievi vaksalis pakikandjana, suudab võita Koltšakile tšehhide kõi- kuma löönud poolehoiu. Kas Omskis staabiülemaks olnud kindral Lebe- dev oli eestlane kindral Lebedev, nagu väidab E. G., tundub mulle küll väga kahtlasena.

Kuivõrd vähe tunneb memuaaride autor Koltšaki armee riismete taganemisteed, tõendab seegi, et ta laseb lk. 414 selle armee taganeda... Vladivostokki, unustades, et seda linna eraldavad Siberist Hiinale kuu- luvad suured maa-alad. Tõeliselt aga taganesid Koltšaki väe riismed Hiina piirini, kus osa andis end vangi Hiina võimudele, teine osa aga enamlastele.

Naiivse kergemeelsusega kordab E. G. Vene monarhistliku kindrali Sahharovi sõnu: „tšehhide ešelonid, kes ammu on loobunud sõdimast ning punastelt enesele vaba läbipääsu kaubelnud Koltšaki eluhinnaga, keda nad Irkutskis äraandlikult mänginud revolutsioonilise komitee kätte...“ Koltšaki vangilangemine sündis Irkutskis ikkagi koguni teisiti, nagu seda näeme trükistki ilmunud andmete kõrvutamisel. Liati on meil siin või- malus võrrelda enamlastelt, Vene valgeilt ja tšehhidelt pärinevaid and- meid ja memuaare, mis kõik kõnelevad koguni teist keelt kui kindral Sah- harovi palju kõmu sünnitanud raamat ja Pariisis asuvad vene „kappella- sed“, kellelt E. G. näikse andmeid ammutanud, nagu see selgesti nähtub ta teose viimastest ridadest.

A. Bellegarde'i memuaarteosele pandi kahtlemata enne selle ilmumist suuri lootusi: inimesena oli see kuberner kõigisse, kes teda ta võimupäevil kohtasid, jätnud hea mulje. „Hea kubernerina“ elas ta meie vanema põlve tegelaste mälestuses. Sümpaatse mulje jättis A. Belle- garde ka nende ridade kirjutajasse, kui teda 1914. a. suvel Leipzigis „Bugra“ ülemaailmsel raamatunäitusel Vene osakonna ülemkomissarina kohtasin, millisele näitusele ma läksin „Noor-Eesti“ raamatute väljapanek- kut korraldama. Ja üksmeele oli sealgi kõikide otsus: Vene osakond „Bugra“ näitusel oli parimaid, milles ülemkomissar A. Bellegarde'il mui- dugi ei puudunud teened. See kõik ehk tiivustas meid asetama suure- maid nõudeid ka ilmuvale raamatule ja sellega ehk ongi seletatav asja- olu, et peale lugemist meid valdab väike pettumus. Osalt on see muidugi sellest tingitud, et eesti lugeja asetab koguni teissuguseid nõudeid, kui neid suudab täita keiserliku Venemaa endine kuberner, kes inimesena võis ju tunduda sümpaatsena, kes oma memuaaridegi järgi taotleb vaid õiglust oma kubermangu rahvaste keskel, kuid kelle huvideala on ikkagi meist kaugel. Võib olla, et seda põhjustab ka asjaolu, et Bellegarde'i Eestimaa kuberneriks olemise aeg ei olnud kuigi pikk, et tol ajal rahvus- likud ja poliitilised pinevused olid veel eelkäärimise astmel ega olnud kaugeltki küllaldaselt teravaks muutunud ja — *last not least*, et autorit

ennast lahutab kõigist neist vaid kaks aastat kestnud sündmustest üle kolmekümne aastane vahemaa, mille kestel hargnesid autori isiklikus kui ka ajaloolis-ühiskondlikus elus sündmused kaugelt suurema ulatuse ja tähtsusega, mis olid kahtlemata enam kui võimalised kustutama eelmistest ja vähem olulistest nähtustest mõndagi.

A. Bellegarde'i mälestused praegusele eesti lugejale koosnevad pisaajadest, mis on kohati küll huvitavad meilegi kui tolleaegse ajaloolise üldpildi tausta mõningate kõrvalnähtustega täiendajad, kuid rohkem pakuvad siiski üldkultuuriloolisele Vene vaatlajale. Nii on viimasele tähtsad needki peatükid, milles A. Bellegarde õiendab S. J. Witte ja V. N. Kokovtsevi memuaare.

Huvitavad on peatükid Osmussaare rootslaste võitlustest kohaliku mõisnikuga kuninganna Kristiina üriku seadusliku jõu säilitamise pärast, Kuremäe kloostri asutamise lugu, Jaapani sõja aegsed ettevalmistused jne., aga neil kõigil on meile tänapäeval juba peaaegu mikroskoopiline tähtsus.

Tõlke originaaliga võrdlemiseks puuduvad võimalused, sest algupärand pole veel trükkist ilmunudki, kuid mulle tundub siiski, et tõlge oleks pidanud kohati olema sobivam.

Bernhard Linde.

O. Urgart: Dostojevski. Elu ja looming. Eesti Kirjanduse Selts, Tartu, 1936. 144 lk. Hind 1 kr. 50 s.

Kõnealune teos on ilmunud „Suurmeeste Elulugude“ sarjas — ja seda suurema õiguse ning põhjendatavusega kui vahest nii mõnegi mainitud liiki eraldatava isiku elu- ja tegevuslugu.

Dostojevski on vene vaimusuurustest see kõige probleemisügavam, ainulaadsem, nn. haigluse poolest erutavam ja üldse mitmekülgsem.

On sedastatud, et Venemaa ei ole andnud maailmale ühtki filosoofi. Seevastu on Dostojevski kirjanikuna küllaltki filosoof. Kuid sama- ja veel rohkema võrra on Dostojevski looming huvi pakkuv ning sisurikas hingeteadlaste ja kogunisti psühhopatoloogide jaoks. Sellega aga ei sulgu veel Dostojevski mõjuala: ka juristidele on ta eriline peatükk, näit. omaaegse Tartu ülikooli juriidilises fakulteedis toimusid traditsiooniliselt näitlikud kohtupidamised „Kuriteo ja karistuse“ ainel; noid Raskolnikovi ja kohtu-uurija vahelisi ajude-närvide duelle jälgiti ringkonnis väljaspoolgi ülikooli seinu.

Ja lõpuks, Dostojevski on oma romaanidesse sulgenud nii pingerrikkaid ja äärmiselt dramaatilisi-lavalisi stseene (näit. „Idioodis“ 40 tuhande rubla põlevasse kaminasse heitmise stseen vaese kosjakandidaadi iseloomu proovimiseks, siis suur, paari tunni kesteline skandaalne salongistseen „Paharettides“ jm.), et nende stseenide ja lavatänuilike kujude (eriti kesksed saatuslikud ja mängusügavad, isegi nn. deemonlikud naiskujud) tõttu on dramatiseeritud ta teoseid („Kuritegu ja karistus“, „Idioot“, „Vennad Karamazovid“, „Stepantšikovo küla“).

Nõnda ei ole ime, et tosin aastaid tagasi Dostojevski 100. sünnipäeva puhul väljaspool Venemaad üliagaralt sündmusel reageeriti nii esseede, artiklite, uurimuste kui tõlgete ja nende kogude väljaandmise näol. Toda suurt tunnustuslainet häiris ainult üks mahategu: kellegi sakslase varjunimestatud „Idiotenführeri“ näol. Kuid too valge vaies jäi tähtsuseta rünnakuproduktiks ja O. Urgart on toiminud päris õieti, jättes selle kurioosumi oma bibliograafilistes märkustes mainimata.

O. Urgarti raamat on — selguvasti eespoolöeldust — meil tarvilik lüngatäide. Selles suhtutakse käsitledavasse isikusse tarviliku lugupidamisega, tõusmata ühelt poolt lausasesse vaimustusse, keeldumata teiselt

poolt jälle ära toomast kriitilisi märkusi ja inimlikke nõrkusi. O. Ugart on ennemini jahe ja kaine Dostojevski suhtes kui soe harrastaja.

Nende jahedate märkuste puhul tahaks mõningat võtta vaidluse alla: nii näit. lauses (lk. 117): „...vallutas nüüdki aastais Dostojevskit“ (s. o. eakat meest) „suur, oma avaldusvormides pisut naeruväärnegi isarõõm“. Miks peab see isarõõm olema naeruväärne? Et see rõõm suur oli — see tunnistab lihtsalt kirjaniku tundelisust, ta võimet teravamalt tunda ja reageerida, mis on täitsa loomulik tõelise kirjaniku juures.

Lk. 110 pooldab O. Ugart omaaegseid „Kuriteo ja karistuse“ arvustajaid selles, et romaani sõnastus ei ole „kunstilisest seisukohast vaadatud vajalikult lõplik ja et ses suhtes eriti häirivalt mõjub tegelaste kõne individualiseerimata jätmine“.

Aga mis „häirimine“ see on? Mis tähendavad stilistilised võtted ja hüved sisuliste sügavuste, haaravuste, ainukordsuste kõrval? Täpel Häid stiliste on kirjanduses leegion, individualiseerijaid küllaldaselt, kuid Dostojevskisid üksainus. Kui ta oma teosed oleks ära lihvinud ja läbi nokitsenud — ta kaotanuks ürgjõult, kirelt, otsingute ja juurdluste õhinalt, ta oluks siis vähem dostojevskilik.

Lk. 87 ütleb O. Ugart: „Märkmed surnud majast“ on laiaulatuslik poolbelletristlik kirjeldis sunnitöö-oludest ja sunnitööliste tüüpidest.“ Kui „poolbelletristlik“ tähendab hinnangut milleski puudulikkuses, siis on siin küll arusaamatusega tegu. Vähe on sellise põrutava ja masendava ning siiski usku ja lootust inimesse tekitava mõjuga teoseid kui kõnealune. Ja näit. ahelais sunnitööliste saunaskäigu stseen selles on otse kuulsa Dante põrguga kõrvutatav ja teatritegemise episood on eriskummaline oma paeluvusega.

Üldiselt annab O. Ugart Dostojevski eluloost hoolikalt koostatud üksikasjadelt rikkaliku ja väliseilt sündmustelt ulatusliku pildi. Dostojevski siseilma lähemaks mõistmiseks oluks tarvis ta tähtsamate romaanide olemusse-tungivamat tutvustust ning analüüsi — kuid siis paisuaks teos ka vähemasti kahevõrra paksemaks.

Ilma et O. Ugarti teose väärtusi kahandada — talle olid ju kindlad raamid ette seatud — leian vajalikuks teose ilmumise, milles käsitletakse ainult Dostojevski teoseid.

Artur Adson.

Ungari. Koguteos. Toimetanud Bernhard Linde. Kirjastus „Varak“, Tallinn, 1936. 114 lk. Hind 3 krooni.

Mainitud koguteoses pakutakse esimest korda eestikeelses sõnastuses ülevaadet meie kaugema kultuurse hõimurahva ning hõimumaa — Ungari kultuurilistest, poliitilistest, ühiskondlikest ja majanduslikest elu-avaldisust. Olulisemaid artikleid neist aladest leidub ses raamatus järgmiselt: A. R a u n — Ungari-Eesti keele- ja ajaloo-võrdlusi ning hõimusuhteid; Ungari ajaloo lühike kokkuvõte; Ungari ajaloo välispoliitilised orientatsioonid; E. R o s s — Jooni Ungari majanduselust; Ungari põllumajandus; Ülevaade Ungari sotsiaalsetest seadustest; A. M u r a k i n — Jooni Ungari kirjandusest kodu- ja välismaal; Ungari kunst; Ungari küla ja kunst; Muuseumid Ungaris; Ungari linnade kunstimälestused; Ungari muusikakultuur; B. L i n d e — Ungari kirjandus eestikeelseis tõlkeis.

Täielikumalt on esindatud hõimurahva vaimse kultuuri alad (kirjandus, kunst), kuid koguteose puudulikuks küljeks tuleb lugeda Ungari geograafilise ülevaate ja looduse kirjelduse puudumist. Kuigi toimetaja eessõnas märgib, et ta on „püüdnud rõhutada peamiselt Ungari kultuur-alasid“, sest „Eesti ja Ungari vaheline läbikäimine on keskendatud ikkagi vaid kultuurialadele“, ometi põhjalikkuse ning huvitavusegi pärast oleksid pidanud puuduvad alad eriartikleis lühikäsitlust leidma. Rii-

v a m i s i mõnesse artiklisse paigutatud sellealalisest vihjeist loomulikult ei piisa koguteose kompositsioonile (vt. lk. 31, 90 jj.). Tarvis oleks olnud rõhutada Doonau ja Tisza osatähtsust liiklemis- teedena ning riigi majanduselise soontena, sest neid Ungari kodupinda lõikavaid loodusfaktoreid ei unusta selle rahva hümngi. Et teoses puudub ka Ungari kaart (peale lk. 12 leiduva „Ungari pindala Trianon'i rahu- lepingu järgi“), siis peab lugeja täiendavat ning ligemat orientatsiooni otsima ikkagi mujalt. Täiendust oleks vajanud ka Ungari ajalooline üle- vaade uusima aja piiril.

Olgu märgitud veel, et metoodilistel põhjustel oleks võinud ptk. XXII esineda teose eesotsas — seletavate märkustena, sest neid andmeid („Tähtsamaid ungari keele hääldamisreegleid“) vajab eesti lugeja juba e e s s õ n a lugemisel. Küsitav on, miks kõik artiklid pole varustatud autorite nimedega.

Lõpuks esitatagu mõned väikesed korrektsioonid. Lk. 27 kinnita- takse, et Ungari riigihoidjal puudub veto-õigus. Selle eksliku mõtte vastu käib sealsamas järgmine lause: „Peale selle on tal õigus anda seaduseelnõu, mis on juba parlamendi poolt vastu võetud, tagasi uueks revideerimiseks.“ Eks sellega ole märgitud Ungari regendi s u s p e n - s i i v s e veto õigus, mis tema pädevusse kuulubki. Arvustikulises ma- terjalis leidub ka pisut ebatäpseid (aegunud?) andmeid. Näit. elanikkude arv (lk. 26) ja rahvustesse jagunemine (lk. 38) ei vasta „Eesti entsüklo- peedia“ vastavale andmestikule. Kuigi Trianoni rahuleping on Ungari suhtes ä ä r m i s e l t ü l e k o h t u n e, ei oleks pidanud koguteose toime- taja siiski leppima sõnastusega „slaavi-koletise katsesarvede“ aadres- sil — lk. 25 viimase lõike algul.

Ka keelelise redigeerimise poolest jätab teos mõnevõrra soovida; puuduvad ka mõned pikkusmärgid ungari nimedel (mitte lk. 113 tähenda- tud trükitehnilistel põhjustel).

Kokku võttes olgu kinnitatud, et hoolimata teatavast sisulisest ühe- külgisusest ja mõnest redaktsioonilisest puudusest on käesolev koguteos siiski ainus eestikeelne eri raamat Ungari maa ja rahva kohta, mida hõimuseõpradele võib soovitada. Raamat on varustatud rohke pildimater- jaliga vask sügavtrüki, mis trükise väärtust kõigiti aitab tõsta.

A. Vaigla.

Fr. W. Foerster: **Kool ja iseloom.** Koolielu kõlblus-pedagoogilisi probleeme. Tõlkinud E. Oissar. Eesti Kirjanduse Selts, Tartu, 1937. 156 lk. Hind 3 krooni.

Enam kui kunagi varem on meie koolis päevakorral kasvatuslikud küsimused. Et kool olgu eeskätt kasvatusasutis, siis alles õppeasutis, on toonitanud hariduselu juhid õpetajate kokkutulekuil, samuti on seda mõtet propageeritud ka ajakirjanduses. Vahest oli meil didaktiliste otsingute kõrval tõesti unustatud küllaldatast tähelepanu omistamast kitsa- malt kasvatuslikele küsimusile. Olgu nüüd lugu kuidas rahvas tegele- kus koolitöös — ei saa ju seal üht ala teravalt lahutada teisest — kuid pedagoogilises kirjanduses on küll olnud õpetuslikud küsimused domi- neerivad. Kui mitte arvestada vastavaid artikleid kasvatusalastele ajakirjuse, siis tuleb sedastada, et meie pedagoogiline kirjandus tegeleb peaaegu puhtmetoodiliste küsimustega. Nimetagem kas või J. Käisi toi- metatud ulatuslikku sarja „Uusi teid algõpetuses“, aga ka palju muud. Puhtkasvatuse alal on vähe, mida saaks sellega kõrvutada. Seepärast on teretulnud iga teos, mis võimaldab õpetajale, kellele pole kas keeleliselt või majanduslikult kättesaadav võõrkeelne pedagoogiline kirjandus, süveneda kasvatuse probleemidesse. Kõnesolev teos pakub õpetajale kui tegelikule kasvatajale erilist huvi, sest ta on rakendusliku iseloomuga,

vaadeldes kasvatustööd just kooli raames. Kuid teos ei tarvitse ainult kutselist kasvatajat huvitada, vaid tal on palju ütelda ka neile, kelle last kasvatatakse. Teisi lugejaid peale kitsalt kutseühvulistest kaasa tõmbama soodustab raamatu kerge loetavus (omadus, mis pole sagedane saksa pedagoogilises kirjanduses). Seda on teos algkeeles ja seda voorust pole raamat minetanud ka tõlkes.

Näib olevat paratamatam, et pedagoogilised klassikud eesti lugejani pääsevad kärbitult. Muidugi eelistaks tervikteost, aga kui meenutad, milliste katkenditena ilmusid Pestalozzi ja Rousseau („Pestalozzi elavad sõnad“ ja „Jean Jacques Rousseau“), siis lepid olukorraga: Foersteri teos on hoolimata lühendustest ikkagi ümmar tervik.

Missugust suunda näitab „Kool ja iseloom“ kasvatuses?

Viimase 100—150 aasta kasvatuses on valitsenud distsipliini suhtes peamiselt kaks suunda. Üks, mille isaks on Rousseau, s. o. vabakasvatuse suund, püüab igati vältida survet lapsele. Last ei tohi kuulekusele sundida, vaid ta võimete napp ulatus ja ümbritseva elu tingimused sunnivad last endapiiramisele. Ja kuigi „Emile'i“ ideed praktikas pole teostatavad, ulatuvad tänini sellesuunalised üritused kasvatuses. Rousseau oleviku-järglastest nimetagem näit. ameeriklast Dewey't ja belglast Decroly'd.

Teiseks äärmuseks on kasvatus, mille aluseks ja lähtekohaks on drill ja juhtimine. Nimetatud suuna teoreetiliseks mõttealगतajaks võime pidada Herbart'it, kes iseloomu kasvatuses vahendiks õpetuse kõrval määras karindi (*Zucht*). Seni kui kasvatatava tahe pole kujunenud suuteli-seks iseseisvaks otsustamiseks, painutatakse see kasvataja poolt distsipliini alla, mis sedamööda leevendub, kuidas laps küpseb ja võimeliseks saab vahet tegema lubatu ja lubamatu vahel.

Foerster otsib teatud määral lepitust mõlema suuna vahel. Ta tunustab iseloomu kujundamise eeltingimusena valju kuulekust, eitab aga välist survet. Dresseeriva distsipliini asemel nõuab ta vaba, sisemist karindit. Distsipliini teostatagu koos õpilastega, mitte nende vastu. Teadleva distsipliini saavutamiseks tuleb F. järgi äratada õpilases isikus, viia lapsi veendumusele enesevalitsemise vajadusest, kaasa tõmmata neid kooliühiskonna kõigi liikmete kõlbelisele kujundamisele. Teoses vaatleb autor ka selliste ürituste läbiviimise praktilisi võimalusi, alates kitsamate ülesannetega õpilastele tavalise klassielu piires kuni õpilaste eneseteostamist taotleva õpilaste omavalitsuseni Ameerika *school-city*'des.

Kõlbelise karakteri kujundamist, mida F. peab kõrgemaks intellektuaalsest kasvatuses, võimaldab teostada usklikkus. Vabadusprintsipi ja valju sõnakuulmise lepitamist näeb autor ristiusu ja sellepärast peab ta usulist kasvatust ainsaks teeks kõlbelise isiksuse kujundamisel. Ent usulise kasvatuses käsitusel on F. liiga keskaegselt katoliiklik, vähemalt meie laste usuolu arvestades. Rahvuslikust kasvatuses kõrgemaks seab autor üle rahvuste ulatava humaansuse — üks põhjustest, mis on teinud tast poliitilise emigrandi.

Teos haarab laialdasi ja ikkakorduvaid koolielu nähtusi, nagu sugu-poolte ühiskasvatus, koolivale, poliitiline kasvatus, seksuaalpedagoogika, usk ja kool, õpilaste enesetapmised, sotsiaalpedagoogilisi ülesandeid koolielus jm. Seega on ta vananematu, olgugi et raamatu esimene trükk ilmus a. 1908. Ka meie kasvatajad võivad leida teosest mitmesuguseid viljastavaid mõtteid.

Villem Altoa.

Vastutav toimetaja: D. Palgi. Väljaandja: Eesti Kirjanduse Selts.

E. K.-Ü. „Postimehe“ trükk, Tartus 1937.

Tõsiseks abistajaks

kõigile neile, kes soovivad orienteeruda meditsiiniliste, hügieeniliste ja piiraliste küsimuste kirjandusallikais, on

EESTI MEDITSIINILINE BIBLIOGRAAFIA

Äsja ilmunud:

EESTI MEDITSIINILINE BIBLIOGRAAFIA 1933—1934

Dr. med. H. Normann'i koostatud.

Hind kr. 2.50.

Selles on bibliografeeritud üle 290 ajakirja või perioodilise väljaande, peale selle raamatud, väitekirjad, aruanded jne., mis on täiesti pühendatud meditsiinilis-tervishoulisile ning piiralisile küsimusile või milles on leida sellesisulisi kirjutisi.

Bibliografeeritud on nii eesti- kui muukeelsed vastavad trükitooted, mis ilmunud Eestis ajavahemikus 1933—1934.

Andmeid on esitatud üle 3000 kirjutise kohta.

Vastav register aitab kergesti üles leida kõik need kirjutised, mis on ühe või teise küsimuse kohta trükitud ilmunud.

Varem samalt autorilt ilmunud:

EESTI MEDITSIINILINE BIBLIOGRAAFIA 1918—1930

218 + 8 lk. Hind kr. 3.50.

EESTI MEDITSIINILINE BIBLIOGRAAFIA 1931—1932

128 + 8 lk. Hind kr. 1.85.

Müügil raamatukauplusis.

Pealadu „Postimehe“ raamatukaupluses, Tartus.

Esperanto on rahvusvaheline keel,

mida igäuks peaks õppima oma emakeele kõrval. Ta on erapooletu ja väldib seesugusena väikerahvaste ühtesulamist võimsamate rahvastega.

Esperanto kirjandus

kasvab kiiresti. Hulk maailmakirjanduse meistriteoseid on tõlgitud esperanto keelde. Eesti kirjanduse ja kunsti tutvustamiseks väljaspool Eestit on avaldatud kirjutisi ja tõlkeid eesti kirjandusest esperanto ajakirjades.

Eriväljaandes on ilmunud:

Barbarus: Horizontoj . . . 1.20	Tuglas: En la fino de la mondo 0.60
Estona Antologio 1.75	„ Kvin noveloj 2.—
Estonaj kantoj en Esperanto 0.20	„ Popi kaj Huhuu . . . 0.35
Halliste: Skulptajoj . . . 1.20	Under: Elektitaj versaĵoj . . 1.50

Esperanto ajakirjandus

esindab kõiki elualasid; praegu ilmub ligi 100 ajakirja ja ajalehte. Eestis ilmub Eesti Esperanto Liidu häälekandja kuukiri

Informoj de Esperanto-Asocio de Estonio,

hind 2 kr. aastas, 50 senti 3 kuu eest. Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutised.

Esperanto on turismi alal

eriti suure tähtsusega. Ta võimaldab reisijale vahetut mõtlevahetust iga maa päriselanikkudega ja seeläbi mitmekülgset tutvumist kõigi maade ja rahvastega. Ainult esperanto suudab lahendada raadios valitsevat keeltepaabelit.

Esperanto on võimas kultuuri arendamise tegur,

seepärast peab seda tundma iga haridusesõber. Esperantot on kergem õppida kui ühtki teist keelt. Tema grammatika on lihtne ja eranditeta, sõnavara rahvusvaheline.

Eestis on ilmunud järgmised esperanto õppe-
raamatud ja sõnastikud:

Arvisto: Esperanto õpiraa- mat iseõppimiseks . . . 1.50	Vaher: Esperanto vestlus- kursus 0.25
Rosenberg: Esperanto luge- mik 1.—	Esperanto võti 0.10
Setälä: Esperanto-kurso . . 0.40	Rikand: Eesti-Esperanto sõ- nastik 0.60
Seppik-Malmgren: Süstemaatiline esperanto keele kursus 0.75	Rikand: Esperanto-Eesti sõ- nastik 0.80
	Vo-Ko: Esperanto-Eesti sõ- nastik 2.—

Esperanto raamatute ja ajakirjade tellimisi võtab vastu ja annab teateid esperanto kohta